

BALTU
FILOLOGIJA

II

LATVIJAS UNIVERSITĀTE
Filologijas fakultāte
Latviešu valodas katedra
Latviešu literatūras katedra

BALTU FILOLOĢIJA
II

Zinātniski informatīvi ziņojumi

Latvijas Universitāte
Rīga 1992

Baltu filoloģija : Zinātniski informatīvi ziņojumi /
Sast. I.Kalnīša. - 2.laidiens. - R.: LJ, 1992. -
38 lpp.

"Baltu filoloģija" ir zinātniski informatīvi ziņojumi,
ko periodiski izdod U Filoloģijas fakultātes Latviešu
valodas un Latviešu literatūras katedra. 2. burtnīca
stāsta par Latviešu literatūras katedras rīkoto konfe-
renci "Baltijas literatūras no 1945. gada līdz 1956.
gadam", iepazīstina ar Filoloģijas fakultātes latviešu
valodas un literatūras specialitātes diplomdarbiem,
ziņo par Filologu biedrības darbību, kā arī informē
par dažādiem notikumiem baltu filoloģijā.

Redakcijas kolēģija: prof. M.Rudzīte, doc. S.Kļavi-
ņa (atb. red.), doc. A.Stikāne, v.p. I.Kalnīša,
v.p. J.Kušis.

BALTIJAS LITERATŪRAS NO 1945. GADA LĪDZ 1956. GADAM

1989. gada nogalē Latvijas filologu uzmanību piesaistīja LU Latviešu literatūras katedras organizētā zinātniskā konference "Baltijas literatūras no 1945. - 1956. gadam". Referēja LZA Valodas un literatūras institūta (V. Vāvere, V. Vecgrāvis, S. Radzobe), LU Latviešu literatūras katedras (I. Kalniņa, A. Stikāne, D. Ūdre) zinātnieki un viesi no Lietuvas - Šaļu Pedagoģiskā institūta. Kā arī tika gaidīts, konference sniegtā principiāli jaunu šī posma latviešu literatūras un literārās situācijas Baltijā kopumā novērtējumu tēvzemes literatūrzinātnē.

Runātāji akcentēja domu, ka līdz ar padomju okupāciju tiek pārtraukta arī literatūras dabiskās attīstības gaita un šī pārrāvuma rezultātā rodas "trīs literatūras" - latviešu literatūrā: trimdas literatūra, represēto (Sibīrijas) literatūra un t.s. latviešu padomju literatūra (vēl nepieredzēts politizācijas, diletantisma un konjunktūras vilnis literatūrā), kuras metastāzes slēptākā formā eksistē līdz pat mūsdienām.

Vairāki referāti tika veltīti tēvzemē palikušo literatūras klasiku, padomju laika daiļradei un sabiedriski politiskajai darbībai: A. Upīts un viņa loma pēckara gadu literārajā situācijā (V. Vāvere), V. Lāča daiļrādi vērtējot (A. Stikāne), Kosmopolītu lieta 1949. gadā un A. Čaks (S. Radzobe). Par diletantisma izpausmēm 40. - 50. gadu latviešu dramaturģija saistībā ar t.s. bezkonflikta teoriju un pozitīvo varoni padomju literatūrā runāja I. Kalniņa, bet D. Ūdre referēja par metodes jautājumiem minētā perioda literatūrkritikā. V. Vecgrāvis tradīcijas un novatorisma aspektā raksturoja latviešu trimdas dzeju

pēckara periodā. Referētes no Šauļu PI runāja par divām savdabīgām grāmatām, kurām ir paliekama vērtība kopumā. neauglīgajā leišu pēckara perioda literatūrā, izvirzot domu, ka leišu literatūrā vērojama spēcīgāka, rezistence salīdzinājumā ar latviešu. R. Tūtlite kā virsotni represēto literatūrā raksturoja Antana Miškina dzejas un vēstulju grāmatu "Salauzti krusti", bet I. Kli-
mauškiene kā nozīmīgāko padomju literatūrā - Baļa Srogas memuāru grāmatu "Dievu mēžs".

Krājumā publicētas to referātu tēzes, kuru autori tās vēlējās ieraudzīt "Baltu filoloģijā" un iesniedza tās Latviešu literatūras katedrā.

Ausma Cimdīņa.

Dangola Šakavičiute
(Šaļu Pedagoģiskais institūts)

PAR 1945.-56. GADA LIETUVIEŠU PADOMJU LITERATŪRAS
NOVĒRTĒJUMU
(Tēzes)

1945.-56. gadi - lietuviešu literatūras bezprecedenta sadalīšanās trīs daļās:

- 1) tā dēvētā lietuviešu padomju literatūra,
- 2) emigrantu literatūra,
- 3) represēto literatūra.

Starp šīm trim daļām nebija nekāda kontakta, divas pēnējās Lietuvas kultūras dzīvē nefunkcionēja. Pēdējā laikā literatūrzinātnieku uzmanība koncentrēta uz vienotas Lietuviešu literatūras apzināšanu.

Izrādījās, ka 1945.-56. gados lietuviešu literatūrā nav neviens kritiku izturoša, isti cienīga daļdarba. - istā literatūra tapusi aiz PSRS robežām vai nelegāli.

Desmit gadi XX gadsimta vidū bez istas literatūras ir ne tikai vienkārši kritiens, bet nacionālās literatūras patiesa traģēdija, jo uzplauka (lika izdota, tirāžēta, kritikas slavēta un oficiālus apbalvojumus saņēma) pseidoliteratūra- kalpone, kas saņēma pārpalikumus no oficiālās varas galda un bija izslēgta no pasaules literatūras procesa.

Personību vakuumu desmitgadē (radušos emigrācijas, represiju, palikušo klusēšanas dēļ) aizpildīja cilvēki ar zemu kultūras līmeni, bez istas izglītības, ar autoritāru, nevis patstāvīgu domāšanu. Viņi kalpoja partijai, vadošo rakstu instrukcijām, atsovišķiem

autoriem bija dotības, bet talants tikai aizvietots ar
VKCP iso kursu.

Nekādas orientācijas uz nacionālo, individuālo, per-
sonību, pamatvērtējumā - šķiriskums, idejiskums. Tas, ka
daudzas tā laika rakstnieku personiskās neveiksmes iz-
rietēja no tieksšanās un neprasmes pielāgoties, tāpat
liecina par rakstnieku zemo cilvēciskuma līmeni. Bija
totali pazaudēta izpratne par literatūru kā brīvu
māksliniecisku daiļradi.

Literatūrzinātnieki un kritiķi citēja V.I. Leņina
rakstus par L. Tolstoju, par rakstnieka pasaulvēsturisko
nozīmi, kura pamatojās Krievijas 1905. gada revolūcijas
atspoguļojumā. Tāds tīri politisks literārā darba vērtē-
tējums kļuva par vienīgo pareizo.

Šī perioda literatūra kā īstenības atspoguļojums
vērtējama kā utopija, rakstīta melu valodā (skat. Or-
vels "1984"); salīdzinot Lietuvas reālo dzīvi un tās
attēlojumu literatūrā, ir pamats apgalvot, ka radusies
unikāla situācija - literatūra kopumā (neskatoties uz
atbilstīgu tās pārstāvju labajiem nodomiem) izdarī-
jusi nodevību.

Šīs rodevības sekas jūtamas līdz pat mūsdienām,
jo literatūras process turpināja attīstīties tai pat
virzienā, kaut arī tika kosmetizēts. Radusies jauna tipa
literatūra - droša puspatiesība; jaunā tipa literāts
raksta naudas vai karjeras dēļ; kritika, kura nedod
objektīvu vērtējumu; mācību grāmatas, programmas, literā-
rās prēmijas, kas balsta fasādes kultūru. Tas viss
novēdis līdz jaunās paaudzes radošai anēmijai, kā
arī katastrofāli pazeminājis lasītāju līmeni.

Tulkojusi A. Lazareva.

Dace Ūdre

(Latvijas Universitāte)

METODES JAUTĀJUMI LITERATŪRAS KRITIKĀ NO 1945. LĪDZ
1955. GADAM

(Tēzes)

Līdz ar Latvijas anektēšanu, iekļaujot to "unitārās impērijas sastāvā, bet praktiski līdz ar šīs situācijas saglabāšanos pēc Otrā pasaules kara tika varmācīgi pārcirsta latviešu literatūra tālākā dabiskā attīstība. Literatūra tika iekļauta vispārējā kultūras unifikācijā, ko pastāvošais režīms istenoja zem t.s. sociālistiskā reālisma karoga. Sociālistiskā reālisma jēdziens visvairāk latviešu padomju kritikā daudzīnāts 40. gadu 2. pusē, kad kritikā dominē vispārīga saturs raksti, kurus varētu apvienot zem kopīga virsraksta - "prasības rakstniekiem". Abstraktiem postulātiem bagāto rakstu kopumu lielā mērā noteica arī latviešu rakstnieku pāraudzināšanas kampaņa, kas izraisījās pēc drūmi slavenajiem VK(b)P CK 40. gadu lēmumiem par literatūru un mākslu. Rodas diezgan daudz rakstu, kuros nekas netiek analizēts vai vērtēts, bet kuri sastāv no frāžu kopuma - kā rakstniekam un dzejniekam jāraksta, kas viņam jāzina un stingri jāievēro. Rakstu autori galvenokārt ir K. Krauliņš, A. Grigulis, J. Niedre, I. Muļžnieks un vēl daži citi. Tajos parādās visi galvenie "normatīvās estētikas" postulāti:

1. Dailrades reducējums uz ideoloģiju, ignorējot mākslas specifiku un tās attīstības iekšējās likumības.
2. Galvenās un noteicošās nozīmes piešķiršana rakstnieka pasaules uzskatam, kam obligāti jābalstās uz marksismu - leninismu. Pie viena paveras iespējas noniecināt visu

bijušo un citur radīto. 3. Obligāta orientācija ne uz īsteno, bet uz izdomātu vai priekšrakstītu nākotni, "ideālu". Rakstniekam nepieciešams "zināt notikumu attīstības virzienu un perspektīvas". 4. Orientācija uz administratīvo mērķu pareizības izteikšanu (tipiskais - tas ir nepieciešamais). 5. Vārdos sludināta orientācija uz reālismu, kas patiesībā prasa atkāpšanos no tā (patiesīguma vietā - pareizums no valdošo dogmu viedokļa). Šķiriskais kritērijs padarīja neiespējamu reālistiskās tipizācijas principu, nemaz nerunājot par individualizāciju. 6. Pretrunas starp "es" un "mēs" saskaldījums viduslaiku skolasticisma garā, bez iebildumiem izvēloties "mēs". Personīgā absolūts un totāls pakārtojums sabiedriskajam tiek attiecināts arī uz rakstnieka radošo individualitāti. 7. Bolševisma izvīzītais mērķis - salauzt cilvēku kopdzīves dabisko, sistēmisko raksturu. Atzīstot cipu starp cilvēkiem kā varenu, taču neapzinīgu, progresu faktoru, kura kaitīgums bieži pārsniedz labumu, "jaunajā sabiedrībā" tiek paredzēta egoisma, brutalitātes, varmācības u. c. īpašību aizstāšanu ar kopības apziņu, darba heroismu, grieķu disciplīnu, ierosmi un aktivitāti; attiecīgi no mākslinieciskās atveides "jāizņem" arī viss jaunais un jāatstāj labais. 8. Šķirisko kritēriju absolutizācija un vispārcilvēcisku vērtību noliegums. 9. Stingra tematiskā un žanru hierarhija. 10. Stila un izteiksmes līdzekļu reglamentācija.

No šī pamata konkrētajā kritikas praksē izauga arī uzbrukumi M. Ķempes, C. Dineres, V. Brutānes, J. Plauža, J. Črota u. c. dzejai, kas rakstīta zem šo pašu "normu" diktāta.

Sociālistiskais reālisms pēc būtības nav ne estētika, ne daiļrades metode, bet mēģinājums aizstāt veco, no komunistu viedokļa nepieņemamo reliģiju ar citu.

Sociālistiskā reālisma cilmi krievu literatūrzinātnē saista ar A. Lunačarska darbu "Pozitīvās estētikas pamati" (1904), kura galvenās tēzes caur "bogdanovščinu" (prolet-kults) gandrīz tiešā veidā pāriet uz PSRS Rakstnieku Savienības statūtiem.

Matēriālu par "normatīvās estētikas" veidošanos bagātīgi sniedz arī latviešu literatūrkritikas vēsture, sākot ar 19. gs. 90. gadiem. "Metodes" avoti ir dogmatiski pārņemtas dažādu teoriju - kultūrvēsturi kā s. skolās, marksisma, ničeānisma, enerģētisma, sensuāli ma tēzes.

Irēna Klimaiškiene

(Šauļu Pedagoģiskais institūts)

LIELĀ TĒVIJAS KARA TĒMA LIETUVIEŠU ROMĀNĀ

Tēmas veidošanās problēma

(Tēzes)

Romāns par Lielo Tēvijas karu Lietuvā parādās tikai 80. gados. Pēckara desmitgadē visā padomju literatūrā nostiprinājies pieņemts vēstījums par padomju karņvju varonību.

Lietuviešu prozā jau kara gados dominē cilvēka dramatisks tēlojums. Šis pašas intonācijas saklausāmas pēckara lietuviešu emigrantu prozā. Īpaši var minēt M. Katiliškas grāmatu "Aizgājušiem neatgriezties", M. Katiliškas vēstījuma stils tuvs B. Srogas "Dievu mežam", kurš uzrakstīts 1946. gadā, bet izdots tikai 1956. g.

Pēckara laika oficiālo kritiku šokēja B. Srogas grāmatas patoss, kuru pastiprināja specifiskais vēstījuma stils. Tas bija kontrastā ar vispārējo tā laika kara prozas varonīgo patosu. Rakstnieks meistarīgi savienoja memuāru un dokumentālo pamatu ar pārdzīvotā māksliniecisku apjausmu. Domājams, ka romāniskā un etoloģiskā (G. Pospelovs) sastatījums B. Srogas grāmatā ļauj izskaidrot atsevišķas žanriskās īpatnības.

Pagriēziņa punkts kara prozā notiek pēc M. Šolohova stāsta "Cilvēka liktenis" parādīšanās. Darbā tiek analizēta cilvēciskā sākuma morālā uzvara. Tai pat laikā "Dievu mežs" noslikst nometņu literatūras plūdus.

Šodien tādu lietuviešu rakstnieku kā K. Maruka, A. Beļauska, J. Avižus, V. Bubņa u.c. prozā par kara laiku uz-

manība pievērsta cilvēkam, viņa liktens dramatismam.

Tas satuvina šos literātus ar Latvijas un Igaunijas rakstniekiem. Arvien lielāka ievēriba pēdējos gados veltīta to 40. -80. gadu mūsu reģiona vēsturisko notikumu mākslinieciskai apzināšanai, kuri daudzējādā ziņā noteikuši cilvēku likteņus kara un pēckara laikā.

B.Srogas grāmata "Dievu mežs" atkal kļūst aktuāla kā vēsturiskajā, tā mākslinieciskajā aspektā.

Tulkojusi A.Lazareva.

Anastasija Stikāne
(Latvijas Universitāte)

VILĀ LĀČA DAILRADI VĒRTĒJOT

Vilis Lācis šodien vērtējams pretrunīgi. Spozāls oreols ap viņa vārdu, zudis, jo nav pieņemama viņa politiskā darbība. Taču, raksturojot V. Lāča dailradi, nevar to visu tikai pieņemt vai gluži pretēji - tikai noliegt.

V. Lāča dailradē ir paliekošas mākslas vērtības, tādi izcili darbi kā "Zvejnieka dēls" un "Vecā jūrligzda" - "Zitaru dzimta", noveles "Vanadzips", "Četri braucieni" un vesela rinda sociālu un psiholoģisku romānu, kuri atkarībā no lasītāju personiskajām interesēm un jūtu gammas saista uzmanību.

Vilis Lācis - "latviešu Džeks Londonš" ir lielisks sīzeta meistars. Latviešu literatūrā viņš radija konsekventi ieprogrammētu stiprā rakstura cilvēku. Šī varoņa ētiskais pamats nāk no folkloras un saglabājies cauri gadu simtepiem. Darbīgums, grūtību iepazīšana un pārvarēšana, izturība, gudrība, dvēseles cēlums - tās ir vērtības, kas ne tik vien nezaudē savu nozīmi, bet iegūst arvien lielāku ipatsvaru. Prasība pēc šādām rakstura ipašībām tiklab dzīvē, kā mākslā arvien pieaug. Tāpēc arī V. Lāča stiprie raksturi dzīvo cauri gadu desmitiem kā cilvēka ētisko un estētisko vērtību izteicēji. Vērtējot V. Lāča dailradi, būtiskus iebildumus izraisa tas, kāpēc rakstnieks vairākos savos romānos ir pārstātijis idejiskos akcentus.

Vispirms "Zvejnieka dēls".

Romānam divas redakcijas. Pirmajā redakcijā (Jaunākās Zīpas, 1923., 1934., 1933.) ir visi šī romāna izdevumi līdz 1947. gadam, otrajā redakcijā romāns pirmo reizi nāk

klajā 1956. gadā un tiek pārņemts visos turpmākajos izdevumos.

Otrajā redakcijā iezīmēta pavisam jauna idejiska šķautne Oskara tēlā - proti: ar skolotāja Akmentipa starpniecību Oskars tuvināts pagrides komunistiskajiem darbiniekiem.

Pirmajā redakcijā skolotājs Akmentips ir kluss Anitas pielūdzējs un zināmā mērā Oskara sāncensis. Otrajā - revolucionārs. Kā atklāts Akmentipa tēls? Statiski. Romānā tas minēts trijās vietās. Pirmajā - Karoga svētku ballē Akmentips mudina Oskaru sākt pārveidot "dzīves pamatus, kā to izdarīja lielā krievu tauta"¹. Otrajā - arī ballē Akmentips piedāvā Oskaram izlasīt kādu "derīgu grāmatu"².

Trešajā - minēta laikraksta ziņa par skolotāja Akmentipa notiesāšanu uz desmit gadiem spaidu darbos.³ Oskaram mājās bija pāris Akmentipa iedotu politisku grāmatu, tās nu vajadzēja noglabāt.

Ar šādu labojumu un papildinājumu romānā "Zvejnieka dēls" iezīmējās viena no raksturīgākajām padomju totalitārisma izpausmēm - ienaidnieka tēla radišana un meklēšana, kurš tiek konstruēts kā ārpus valsts robežām, tā arī valsts iekšienē. Šajā romānā - valsts iekšienē.

Oskara tēls ir interesants ar to, ka, būdams godīgs, gudrs zvejnieks, viņš aizstāv zvejniekus un nekāda politiska literatūra viņam nav vajadzīga. Ierakstīt jaunu tēlu ar pavisam citu idejisku ievirzi (kā tas ir ar Akmentipu) pabeigtā mākslas darbā nav vienkārši, un rezul-

¹ Lācis V. Kepoti raksti. - III sēj. - R., 1971. - 82. lpp.

² Turpat. - 155. lpp.

³ Turpat. - 248. lpp.

tātā tā ir mākslinieciska noveikums.

I. Sokolova un A. Bočarova¹, un E. Damburs² šādu Oskara tuvināšanu komunistiskajai partijai skaidrojuši ar vulgarižojošās kritikas ietekmi. Diemžēl, V. Lācis tai pakļāvās un bija valsts politikas un augstāko direktīvo norādījumu rupors.

Visvairāk idejisko akcentu pārstāstījumu ir V. Lāča otrajā labākeajā romānā "Zitaru dzimta".

Romānam divas redakcijas. Pirmo reizi romāns atsevišķā grāmatā iznāca 1937. - 1938. gadā ar nosaukumu "Vecā jūrnieku ligzdā". Otrajā redakcijā romāns ar nosaukumu "Zitaru dzimta" iznāca 1955. gadā. Autors priekšvārdā norādījis, ka stāvējis objektīvisma pozīcijās, no tā izaugusi zināma nacionāla aprobežotība, konsekvences trūkums.

Kā tad ir būtībā?

"Zitaru dzimta" ir politiskas nozīmes pārveidojumi, īpaši Sibīrijas tēlojumā.

"Vecajā jūrnieku ligzdā" V. Lācis, patiesi tēlojot Sibīrijas dzīvi pilsoņu kara gados, rāda gan Kolčaka balto teroru, gan Čerņajeva sarkano teroru.

Kolčaka baltais terors visspilgtāk atklājas Andreja Zitara pratināšanas un spīdzināšanas ainās, kad Kolčaka viri nežēlīgi sit veco Zitaru, lai viņš izdotu Kārli. Bet vecais Zitars paliek dzīvs.

Pēc Kolčaka padzišanas savu darbību Sibīrijā izvērs Čerņajeva grupa. V. Lācis, rādot "Vecajā jūrnieku ligzdā", kā notiek partijas nodevu aplikšana, risina Andreja Zitara

¹ Lācis V. Raksti. - X sēj. R., 1962, 648. lpp.

² Damburs E. Galvenais pateikts // Liter. un Māksla. - 1959. - 3. dec.

likteni. Sarkanie prasījuši no zemniekiem (tai skaitā no bēgļiem) nodevās to, kā tiem pavisam nav bijis (linus, kanepes, kviešus, prosu, medu, taukus). Zemnieki savu labību; mazumiņu sākuši slēpt salmos, rekvizitori, izkratot salmu kaudzes, aplasījuši visu līdz pēdējam graudam. 60 turīgākie un patstāvīgākie zemnieki (tai skaitā arī Andrejs Zitars) ar meliem tiek aizviliņāti uz pilsētu, pa ceļam tiek nosisti un likti samesti Altaja upē. Tā no dzīves aizgājis Andrejs Zitars.

Romānā "Zitaru dzimta" viss nodalās, kur parādītas sarkanā terora akcijas, izņemtas un izvērsts Čerņajeva grupas pozitīvs tēlojums. Ielikts ielāps, kas šūts baltiem diegiem. Andreju Zitaru nosit vētras nolauzta apse.

Voldemārs Kalpiņš LU Filoloģijas fakultātes studentu auditorijā (1985. gada 1. martā) zināja stāstīt, ka pret sarkanā terora tēlojumu iebildumi nākuši no krievu lasītājiem. Viņi rakstījuši, ka minētās nodalās nomelnojošā padomju dzīves īstenību, un ieteikuši tās izņemt.

V. Lācis šim garīgajam spiedienam pakļāvies, cerēdams, ka kādreiz varēsot atlabot atpakaļ.

Tātad vērtējumu par mākslas darbu deva ideoloģiskie maršali un ģenerāļi, un šo vadītāju iejaukšanās radošā darbā paklausīgi un ar labvēlību pieņemta, jo ideoloģizētais rakstnieks raksta tā, lai patiktu galvenajam ideoloģijas nesējam.

Par epepeju "Vētra".

Voldemārs Kalpiņš teica (1985. g. 1. martā), ka V. Lācis pats pret šo romānu bijis kritisks. Rakstnieks uzskatījis, ka ir uzplēsta pirmā velēna un citi lai dara tālāk.

Patiesi romāns ir mākslinieciski nevienmērīgs. Ja pirmā

daļa ir visai interesanta ar ironiskās intonācijas domnanti, tad otrajā daļā, kur tēloti kara gadi, ir pārāk daudz dokumentāla pārstāstījuma, publicistikas. Var sāprast, ka kara dalībniekiem arī tādā veidā var rasties bagātas asociācijas, un viņi to lasa, kā V. Kalpiņš stāstīja, raudādami.

Trešā daļa ir visvājākā. Skiriskais varoņu sadalījums, tam atbilstošs detaļu atlasījums, racionālisms neizbēgami noved pie retorikas, pie izskaistinājuma, pie dzīves laiššanas, kas izpaužas t. s. "bezkonfliktu teorijā".

V. Lācis, būdams augsts va stsvirs, nevarēja neredzēt nelikumības 1940./41. gadā, represijas pēckara gados un kolhozu dibināšanas dramatismu. Zemniecība ideoloģizācijai padodas visgrūtāk. Tāpēc pret to vērsās tik konsekventi.

Partokrātija saprata, ka pret zemniecību kā savdabīgu daudzū paaudžu izveidotu citadeli jācinās, un zemnieku negribēšanu iet kolhozā skaidroja ar tumsonību.

V. Lācis kolektīvizāciju tēlo retoriski ar visai mazu realitātes devu :

"Šajā laikā kolektīvizācijas viļņš bija vēlies pāri visai Padomju Latvijai: tagad kolhozos bija apvienots vairāk nekā deviņdesmit procentu no visām zemnieku saimniecībām."

"Mūsu republikas un tautas dzīve beidzot pilnīgi sašlēgusies ar visas lielās padomju tautas dzīvi : viens zobrats pēc otra saķērās ar milzīgā Padomju aists mehānisma zobratiem, kopā griezās un, viena motora iedarbināts, kā kaut kas nedalāmi viens tagad turpina darboties ceļ komunismu."²

Lācis V. Kopoti raksti. - XVI sēj. - R., 1976. - 300. lpp.

² Turpat, - 302., 303. lpp.

Ar šādiem darbiem V. Lācis balstīja staļinismu. Rakstniekam pietrūka spēka palikt godīgam pret lasītājiem. Bet mums jāatrod griba būt godprātīgiem pret rakstnieku, pret viņa devumu un jāpasaka, kur ir V. Lāča sasniegumi un kur zaudējumi.

Rita Tutlīte

(Šauļu Pedagoģiskais institūts)

ANTANA MIŠKINA LIRIKA LAIKMETU GRIEZŅOS

(Tēzes)

A. Miškins - spilgts lietuviešu 30. gadu neoromantisma pārstāvis. Attīstot Lietuvas tēmu, viņš turpināja 20. gs. sākuma nacionālās atmodas literāta Mairopa dzejas tradīciju. Šodienas Dzimtenes tēls atklāts kā ironiskos, tā elēģiskos toņos. Dzejnieks mūžīgo Dzimtenes ideju un dzīvi kā nepārtrauktu tieksanos augšup pretstatījis banālajai mīetpilsoniskajai sadzīvei, ideālu spekulācijai.

Dailrades sākuma posma lirika atklāj haotisko pasaulē izjūtu "mazajā cilvēkā", kurš no vienas puses saistīts ar tradicionālo dzīves kārtību un iepriekšējo paaudžu morāli, agrāko kultūru, bet no otras puses - ar sākām attālinās no tās, vienodams sevi arī daudzas Rietumu cilvēka īpatnības - skepsi, vientulību, nepastāvēību, klaidonību.

A. Miškina lirika cieši saistīta ar 1920.-1939. g. nācīgas kultūras dzīves projektiem un idejām. 1940. gads spēcīgi ietekmēja A. Miškina dailradi, tāpat kā pilnīgi pārvērtā Lietuvas kultūras dzīves attīstības virzību.

Pēckara gados dzejnieks tika represēts un izsūtīts uz Sibīriju, kur 25 gadus pavadīja nolēmtā nomētnēs. Viņš atgriezās 1957. gadā un pamazām iekļāvās literatūras procesā. Ilgu laiku A. Miškina dailrades sākuma posma lirika tika uzskatīta par viņa dailrades nozīmīgāko daļu. Taču izrādījies, ka dzejnieks rakstījis dzejoļus arī nomētnēs un saglabājis tos. Tie publicēti 1989. ga-

da janvāri kā dzejoļu cikls "Psalmi", kas kļuvis par jaunu lietuviešu kultūras notikumu. Šie dzejoļi jau tiek interpretēti, tie funkcionē kā viens no nozīmīgākajiem dokumentiem, kurš reprezentē vienu trešdaļu no līdz šim nezināmās lietuviešu kultūras un literatūras sfēras.

Jāatzīmē, ka pēckara gados lietuviešu literatūra sadalījusies trīs daļās: oficiālajā, emigrācijas, nometņu (izsūtīto) literatūrā.

"Psalmos" izteikta sāpe, vistīrākā veidā sāpe un izbailes par to, kas notiek ar cilvēku un visu nāciju.

Ilgā mēs daļliteratūrā nebijām jutuši tādu sāpi. A. Miškina dzejas tēls ir cilvēks - "dieva dzirksts". Dzejnieks rāda, kā šis cilvēks cieš drausmīgas transformācijas.

"Psalmi" kā žanrs atspoguļo līdz 1940. gadam Lietuvā funkcionējušo reliģisko literatūru, kultūru. Reliģija kā kultūras daļa atbalstīja cilvēkus arī izsūtīto nometnēs, sniedzot morālu izturību un saglabājot žēlsirdību.

A. Miškina cikls pieskaitāms nozīmīgākajiem pēckara literatūras darbiem un jau radījis nepieciešamību veikt korekcijas visa attiecīgā perioda apzināšanā.

Tulkējusi A. Lazareva.

Ieva Kalnina

(Latvijas Universitāte)

40.-50. GADU LATVIEŠU DRAMATURĢIJAS ATTĪSTĪBAS ĪPATNĪBAS
(Tēzes)

1. Pēc Otrā pasaules kara latviešu dramaturģijā ienaca jauna rakstnieku paaudze (A. Grigulis, A. Brodele, J. Vanags u.c.), kas stalinisma periodā (līdz 1955. gadam) noteica drāmas attīstību Latvijā. No Latvijas Republikas ievērojamākajiem dramaturģiem trindā atradās Mārtiņš Ziverts, Anšlavs Eglītis; latvijā bija palikusi Elīna Zāliņa.

2. No 40.-50. gadu vidus paaudzes dramaturģiem talants bija tikai A. Grigulim, viņa lūgās skatītāju interesi piesaistīja interesanti raksturi (visbiežāk tēlu sistēmas perifērijā), raiti dialogi, komiskas situācijas; bet ideju ziņā viņa dramaturģija neatšķīrās no pārējo autoru darbiem.

3. Pēckara gadu dramaturģu uzdevums bija radīt latviešu padomju drāmu, vairāk gan padomju nekā latviešu, kād. nozīmēja izlīdzināt, pielīdzināt lūgās atbilstoši PSKP Centrālās komitejas izvirzītajām prasībām, padomju dramaturģijas kanoniem, tādējādi palīdzot tautai iekļauties padomju tautu pulkā, nonivelējot nacionālo pašapziņu un savdabību.

4. Latviešu drāmai, lai radītu jauno padomju dramaturģiju, bija jārisina trīs galvenās problēmas - kā veidot konfliktu, kā parādīt dzīves īstenību, kādu attēlot pozitīvo varoni.

5. Latviešu pēckara drāmā sastopami divu tipu konflikti: bezkonfliktu teorijas iemīļotais labā konflikts ar vēl labāku un jaunā ciņa ar v. co. Labā ciņa ar vēl labāko

spilgti parādās lugās, kuru centrālais jautājums ir kolhozu cīņa par ražu, piemēram, A. Brodeles darbos "Avārija" un "Zelta druva". Jaunā cīņa ar veco visbiežāk izpaužas līdžu pretspēku - Latvijas Republikas, pat tikai atsevišķu tās parādību, un tautas nacionālās dzīves veida iezīmju atbalstītāju un padomju iekārtas bezierunu piekritēju-sadursme.

6. Unificējošais sabiedriski politiskais konflikts atsevišķās lugās izpaužas kā pretruna cilvēka uzskatos un pārliecībā. Bet rakstura pretrunīgums kā dramatisma veidotājs nav tipisks šī posma darbiem. Varoņu pozitīvā pāraugsme (tikai tā) notiek kādu ārēju apstākļu ietekmē, visbiežāk saskarsmē ar varonīgo darba cīņu, piemēram, skolotājs Straume A. Brodeles lugā "Skolotājs Straume" pāraug, vērojot jaunās dzīves cēlāju entuziasmu un viņoties apolitisko centienu aizstāvjos.

7. Konflikts, kas tiktu veidots kā lugas personu taisnības sadursme ar lasītāja patiesību, sastopams tikai dažās lugās, piemēram, A. Grigūļa komēdijā "Profesors iekārtojas", jo šajā laikā skatītājam pašam izlēm, kas labs, kas slikts, neļāva.

8. Patiesi dramatisks konflikts neizveidojas arī lugās, kurās ir divu pretspēku sadursmes, jo darbos nesaduras divas pārliecības, divas patiesības. Dāmas tēlu sistēma veidota atbilstoši konfliktam - tā sadalās krasi pretstatītās grupās - pozitīvās un negatīvās personas, jauno un veco laiku piekritēji. Jau no lugas sākuma veco laiku piekritējiem nav tiesību sevi aizstāvēt, viņi ir muļķīgi, aprobežoti, ļauni utt., jauno laiku piekritēju taisnība uzvar bez kādas uzskatu cīņas, bez kādas piepūles, viņi uzvar tikai tāpēc, ka ir īsti padomju cilvēki.

9. Pēckara latviešu padomju dramaturģijā nav attēlota skarbā stāļinisma laika dzīves īstenība. Dzīve attēlota atbilstoši sociālistiskā reālisma izpratnei par īstenības atveidi - jāparāda dzimstošās jaunās dzīves parādības nākotnes perspektīvā, visspilgtāk šis princips redzams lu-

gās par brīnīgi jauko kolhozu dzīvi, kā A. Grigūļa "Kramā ir uguns", A. Brodeles "Zelta druva", "Avārija", E. Zālītes "Spēka avots".

10. Blakus dzīves patiesības vienkāršojumiem un sīkiem patiesības faktiniem, ko visbiežāk izsaka negatīvas personas, lugās spilgti redzamas sava laika politiskās un ideoloģiskās nostādnes. Pirmo reizi latviešu drāmā dominē uzskats, ka cilvēka dzīvība nav vērtība - cilvēki, ja viņi nav isti padomju cilvēki, ir nevērtīgi, viņi, kā šķēršļi ceļā uz komunistisko nākotni, jāiznīcina.

11. 40.-50. gadu vidū latviešu padomju dramaturģijā centrālās lugu personas arvien ir pozitīvie varoņi. Galvenā pozitīvo varoņu īpašība ir partejiskums, partijas biedra stāžs ir viņu aizstāvētās patiesības galvenais kritērijs. Drāmas varoņos nesaduras personiskās un sabiedriskās intereses, notikusi to saplūsmē, pakļaujot cilvēka jūtas, vajadzības sabiedrības interesēm.

Lugu pozitīvie varoņi ir viengabalaini raksturi, viņi nepazīst šaubas, ilgas, tās tiek vērtētas kā kaitīgas, svešas padomju cilvēkam, taču dramaturģijā tādējādi tiek iznīcināta iekšējā darbība, nerodas patiesi dramatisms.

12. Šī laika drāma ir shematiska, nemākslinieciska, galvenais - antihumāna - ar savu necieņu pret cilvēka dzīvību, personības brīvību. Cilvēku apziņā drāma kopā ar visu literatūru latviešu kultūras demokrātisko vērtību vietā pārdzēja nostiprināt jaunās staļiniski sociālistiskās nevērtības.

M Ū S U D I P L O M D A R B I

Ausma Cimdīņa

PAR DIPLOMDARBIEM LITERATŪRĀ

Aizvadītā akadēmiskā gada Valsts eksāmenu sesijā kvalifikācijas "filologs" vai "filologs, latviešu valodas un literatūras pasniedzējs" iegūšanai tika aizstāvēti 54 diplomdarbi, no tiem 33 valodā, 21 literatūrā. Literatūrā aizstāvēto diplomdarbu tematika liecina par studentu interešu daudzpusību: folklorā (Zirgs latviešu folklorā, Dzerājs un dzeršana latviešu folklorā); nacionālās literatūras sākuma periods (Jēkaba Lautenbahā eposi, Bibeles motīvi braļu Kaudziņu romānā "Mērnieku laiki"); 20.-30. gadu klasika (Sava ceļa gājējs Ē. Adamsona daiļradē); mūsdienu literatūra (Folkloriskums M. Zālītes dzejā); cittautu literatūra (O. Haijana daiļrade, J. Marcinkēviča daiļrade Latvijā); literatūras pedagoģiskie un psiholoģiskie aspekti (Tikumsisko īpašību vērtējums un pasvērtējums pusaudžu skatījumā dzīvē un literatūrā, Neverbālie saskarsmes līdzekļi A. Upiša romānā "Zaļā zeme") u.c.

Pirmo reizi pēckara gados LU tika aizstāvēti diplomdarbi par tādiem rakstniekiem, kuru darbi Padomju Latvijā tika noklusēti vai viennozīmīgi negatīvi un tendenciozi vērtēti, piemēram, V. Strēlerte, J. Lautenbahs u.c. Vairāki darbi bija radoti un labā teorētiskā līmenī uzrakstīti, novērtēti ar atzīnu "teicami" un ieteikti publicēšanai: R. Frieža "Nacionālā ideja 19. gs. 70. gadu literatūrā" (zin. vad. I. Kalniņa); A. Lošakas "Lācplēša tēls latviešu literatūrā" (zin. vad. V. Valeinis); D. Kurpnieces "Dzejas tēli un to atklāsmes principi A. Čaka epā "Mūžības skartie"" (zin. vad. V. Eihvalds); P. Boldānes "V. Strēlertes personība un radosā darbība Latvijas laikmetu griežos" (zin. vad. V. Eihvalds); O. Lāma "J. Lautenbahā eposi" (zin. vad. J. Kursīte).

Ojārs Lāms

LATVIEŠU EPOSA MEKLĒJUMU LAIKMETS

Kam tev nebija sirmu stāstu,
Kas skait gadu simptomus?
Kur tu krāji tautas darbus
Ka tos neviens skandināj?

Šādā mazliet patētiskā veidā J. Zvaigznīte 1860. gadā uzrunā tautu pēc tam, kad plašā rakstā "Sētā, dabā, pasaulē", iepazīstinājis latviešus ar vācu episkām dziesmām.¹

Jaunlatviešu laiks pēc savas garīgās būtības ir īsts varoņu laiks latviešu tautas vēsturē, bet varoņu laiktas ir arī eposa laiks. Jaunlatvieši cenšas sasiet gadsimta sarautos garīgās dzīves pavedienus, starp kuriem vispirāt noteikti jābūt arī episkās tradīcijas dzīparam.

Patī domā par latviešu epu gan ir krietni vecāka par 1. atmodas idejiskiem strāvojumiem. Šis jautājums izraisīja latviešu kultūras pētnieku-cittautiešu interesi jau agrākos gadsimtos.

"Daudzi apgalvo, ka latviešiem esot varoņdziesmu pēdas," raksta Hipelis romānā "Lebensläufe"². Kas šie "daudzi" varētu būt bijuši, to autors nemin, bet interesanta ir pašas idejas pieminēšana. Vai jaunlatvieši ko zināja par šiem "daudziem" un viņu apgalvojumiem, to šodien grūti pateikt.

Par Merkēla atziņām gan nav šaubu - jaunlatviešiem tās bija labi pazīstamas, pat vairāk - tām bija būtiska

¹ Zvaigznīte J. Kopoti raksti. -R., 1924. - 143. -159. lpp.

² Ancītis K. A. Pumpura Lācplēsis avoti un paraugi //

LLK-R., 1960. - IV sēj. - 127. lpp.

nozīme viņu viedokļi un uzskatu formēšanā. Grāmatā "Vidzemes senatne" Merķelis diezgan plaši izklāsta savas domas par latviešu tautas dzeju, viņš pat tā iedalāma šādi: "dziesmas - nopietna saturs, dziesmas pamācības, kaujas dziedājumi; ziņģes - jaunās dziesmas; raudas - sēru vai kapu dziesmas."¹

Merķelis atzīmē, ka pēc dzimtbūšanas ieviešanas tauta ir apklususi, tās ģēnijs aizlidojis un no labākā dziesmu laikmeta palikušais ir sīki fragmenti.²

Bijušās episkās dziesmas G. Merķelis min arī "Vanemā Imantā", viņa domas par dziesmu zūdziņu vēsturiski nelabvēlīgo apstākļu dēļ kļuva ļoti populāras.

Līdzās J. Zvaigznītem šim jautājumam savos rakstos pieskaras arī J. Alunāns, kurš uzsvēr, ka vecajiem latviešiem bijuši savi stāsti (eposs), tikai ar laiku tie piemirsti.³

50.-60. gados šīs eposa idejas gan vēl neiegūst īpašu popularitāti. Tās paliek tikai atsevišķu izteikumu līmenī. Tas arī ir saprotams, jo pārāk neapgūtas, ēl ir latviešu garīgās potenciēs. Rūpīgas un plašas tautas vēstures un visas cilvēces pieredzes studijas radīs to piesātinājuma gaisotni, kurā varēs radoši un plaši attīstīties eposa ideja 70. - 80. gados - tautiskā romantisma laikmetā. Lai arī folkloras vācēji un krājēji šajā laikmetā ļoti centās it kā atjaunot arhaisko latviešu pasauli redzējumu, tomēr tas ir īsts jaunradīšanas laiks.

19 gs. otrā pusē latviešiem kļūst par "Sappotahas Laiku" (tā savu mītisko tapšanu pagātnē dēvē austrālieši). Arī mūsdienu cilvēku darbība bieži notiek šo

^{1,2} Merķelis G. Vidzemes senatne - C., 1906., 193. lpp.

³ Mājas Viesis 1858., Nr. 28.

jaunradīto mītu ietvaros. Auseklis, pats gan būdams liels senatnes slavīnātājs, tomēr ar laikmetīgu skepsi piezīmējis:

Bet uz dieviem vēlti galdīt,

Tie nekad vairs neatnāks.¹

Neskatoties uz Ausekļa bridīnājumu, šī "dievu gaidīšana" mūsī nacionālajā apziņā ir spēcīga vēl joprojām.

Liels un skaists ir sapnis par eposu. Tajā mēģināts tagadni un pagātņi saistīt ar vienojošu un varēnu cildēnuma elpu.

Par pirmo praktisko mēģinājumu literatūras laukā var uzskatīt 1869. gadā iznākušo F. Mālberga darbu "Staburags un Liesma". Pirmo reizi latviešu literatūrā ir izmantots Staburaga tēls.

Mālbergs to radījis, izmantojot Heines "Lorelejas" motīvu. Jau 1866. gadā iespiesta viņa sacerētā "Staburaga mēģinājuma", kas iestrādāta arī "Staburagā un Liesmā". Vēlāk Staburaga motīvs kļuva īpaši populārs un to izmantojis "Lāčplēši" arī Pumpurs, bet Mālbergs gan pilnīgi palicis paēnā. Pats autors ne savu "Staburagu un Liesmu", ne arī 1886. g. "Austrumā" iespiesto "Sēri un un Nāru" par eposiem nesauc, un nav zināmas arī viņa ieceres, tomēr nelielas pretenzijas ir manāmas.

"Staburagam un Liesmai" ir dots apakšvirsraksts "veci un jauni laiki" - tas vien jau sacerējumam piešķir episku skanējumu. Pašā darbā ir plaši pārstāvēta dievu pasaule, to savstarpējās attiecības (90 % gan pseidomītoloģisks materiāls), ir arī varonīgas kaujas (cipa par varona līgavu - izteikti episks motīvs), ir arī plaši vēsturiski ģeogrāfiski motīvi par latviešu izcēlšanos

¹ Auseklis. Rakstu izlase. - R., (S. g.) 184. lpp.

hipotētiskajā pirmdzimtenē. Taču viss šis plašais materiāls nav ieguvis episki plūstošu izkārtojumu. Daudzļemotivi palikuši tikai ieskicējuma līmenī. To liecina arī nelielais darba apjoms. Tomēr, neraugoties uz neizstrādātību un neizvērstību, "Staburags un Liesma" nepalika bez nozīmes un ietekmes uz laikabiedru prātiem.

Mālberga sniegtā tautas vēsture no aizlaikiem pirmdzimtenē Indijā līdz nākotnes pravietojumiem atbilda tolaiku publicistikas un literatūras pamatidejām.

70. gadu sliekšnis ir tas laiks, kad eposa ideja ir sagaidījusi savu isto laiku. Aizvien biežāk presē tiek minēts šis jautājums. Lietderīgi gan ir piezīmēt, ka daudziem rakstu autoriem istas skaidribas par to, kas isti ir eposs, nav. Tā, piemēram, K. Kundziņš arī Donelaiša "Gadalaikus" nosauc par "istu tautas dziesmu".¹ Skaldru priekšstatu izveidošanos arī neveicināja citu tautu - gan zviedru, gan somu, gan igauņu pieredzes apguve kas visa tika vienādā, lai gan bija diezgan dažāda. Latviešu rakstniekiem labi bija pazīstama arī vācu autora V. Jordāna daiļrade, kurš sešdesmito gadu beigās izdeva savus "Jaunos Nibelungus".

Šāds diezgan raibs izzīņas materiāls neveicināja latviešu autoru priekšstatu skaidrību par tautas eposa būtību. Tomēr šī situācija netraucēja eposa idejas attīstību un izplatīšanos.

1870. gadā K. Kundziņš atstāsta teikumu par Kalevdēlu, ļoti zīmīga ir redakcijas piezīme, kas pievienota rakstam: "Gandrīz tāds pat milzenis kā Kalevipoegs ir arī latviešiem; viņš esot Kangaru kalnus pār lielu purvu Vidzemē, netāl no Rīgas, ar savu svārku stūri sanesis.

¹ Baltijas Vēstnesis 1889. - 522. lpp.

Labi būtu, ja kāds to teiku par šo latviešu varoni salasītu un uzrakstītu."¹

1872. gada 43. nr. "Baltijas Vēstnesis" turpina lasītājus iepazīstināt ar citu tautu episko mantojumu, šoreiz kārtā somu "Kalevalai". Par to raksta Šlēziņu Andrejs, mudinā "mūs sekot kaimiņtautu paraugam:

"Mums latviešiem derētu patiesi no somiem priekšīmi ņemt un tāpat rūpēties, savas teikas un dziesmas vākt, iekām mūsu tautības dārga manta nav izzudus, lai varētum ne vien savu mitoloģiju plātaķi izstrādāt, bet lai arī caur to iespējams būtu savu sentēvu dzīvi, dzīves apcerēšanu, tikumus un ierašas atzīt un, kas iz mūsu tautas sadzīves paturams, atjaunot."²

K. Ancītis³ norāda, ka Šlēziņš ņemin nekā par tautas epu, un tas liecinot, ka viņam rūpot vienīgi tradīciju krāšana. Tomēr Šlēziņa rakstā ir teikumi, kas liek domāt citādi: "Pie tam Lōnruts strādāja ar lielu uzmanību un saprātību "rūnas" saliekot, lai apaļš sakars starp dažām epizodēm iznāktu. Man rādās, ka tas arī mūsu tautas dziesmas savācot un sastādot ļoti vajadzīgs un cik necik panākams būtu, lai dažas tautas dziesmas vairāk apaļākā sakarā iznāktu."⁴

Tātad - epa vārds gan minēts netiek, bet tiek izvirzīta atziņa, kas būs ļoti būtiska attieksmes formēšanā pret eposu. Par Šlēziņa atziņu pavisam drīz izskās arī K. Biezbārdis: "Kam prāts uz to nesas un vaļs-

¹ Baltijas Vēstnesis 1870.-50. nr.

² Baltijas Vēstnesis 1872.-43. nr.

³ Ancītis K. A. Pumpurs. Lāčplēsis - avoti un paraugi, - 127. lpp.

⁴ Baltijas Vēstnesis 1872.-43. nr.

diezgan, varēs iz tādām drupām varbūt dziļsmu virkni pīt, kāda mums vēl nav uzrādāma un kura spētu viena aizgājušā goda vira zēlabas klusināt."¹

K. Biezbarža vārdos gan skan zināma skepse un it kā neticība. Toties dzejnieku- tautisko romantiķu radošo fantāziju epa ideja ir stipri iekvēlinājusī. Un viņi sāk darboties šajā virzienā. Trīs dzejnieki- Auseklis, Pumpurs un Lautenbahs - ir eposa idejas īstenotāji.

Ausekļa ieguldījums paliek vairāk ieceru līmenī, jo nāve pārāgri pārtrauc viņa mūžu. Episkas iezīmes ir "Čūsku tēvā", tieši šo pašu tematu izmantos arī Lautenbahs, radot savu pirmo mēģinājumu- "Zalkša ligavu". Laika biedri liecina, ka Auseklim esot bijis padomā plašs episks dzejojums "Indulis".

Pēc Ausekļa nāves eposa radišanas laukā paliek divi censopji: A. Pumpurs un J. Lautenbahs. Atzīmējams, ka laikabiedri abus censopus uzskatīja par līdzvērtīgiem. A. Pumpura istā atzišana nāks vēlāk, 1891. gadā "Baltijas Vēstnesī" A. Duglavs rakstīja: "Šīni literatūras laukā mums darbojas divi dzejnieki, uz kuriem godam varam atsaukties: es minēšu Pumpuru un Lautenbahu - Jūsmīpu. Viņu darbi kā "Zalkša ligava", "Lāčplēsis", tāpat "Niedrišu Vidvuds" liecina paši par sevi, cik jauki dzejnieki pratuši izlietāt tautas tradīcijas, tā kā mēs redzam ne vien fantastisku bildi, bet tur arī atspoguļojās naīvi un patiesīgi mūsu tautas gais."²

Lautenbahs un Pumpurs pārstāv katrs citādus uzskatus par eposu latviešu folkloras attīstībā. Šie al'er-

¹ Mājas Viesis 1873.-22. nr.

² Baltijas Vēstnesis 1881.-189. nr.

natīvie viedokļi bija izkristalizējušies daudzajās publikācijās presē. Profesors A. Ozols, vērtējot šos uzskatus, A. Pumpura un viņa domu biedru viedokļi nosauca par episko dziesmu zuduma teoriju, kuru pats uzskatīja par pareizu, un otru viedokli par mitoloģiskā sabrukuma teoriju.¹

Liela uzmanību saņēma viedokļa teorētiskam izklāstam veļēja J. Lautenbahs, kurš pēc vārdā "Dievam un Velnam" populārā veidā, lietojot līdzību par sabrukušu māju, izklāsta savus uzskatus par nepieciešamību vākt folkloras materiālus, lai varētu atjaunot, viņaprāt, kādreiz pastāvējušo, bet nelabvēlīgās vēsturiskās situācijas dēļ sīkās pirmdaļās sabrukušo latviešu eposu.²

"Niedrišu Vidvudā" J. Lautenbahs 24 plašos dziedājumos ir sakopojis gandrīz visus tolaik zināmos folkloras materiālus.

Sīžetiskums un darbība eposā ir visnotaļ atbilstoša tradicionālā arhaiski-mitoloģiskā eposa struktūrai, taču šāds folkloriski sterils, laikmeta aktualitātēm atbilstošs darbs lasītāju sirdis neiekaroja.

Līdztekus dažādiem rakstiem par latviešu episkā mantojuma problēmām joprojām turpinās plaša ciltautu eposu popularizācija. 1883. gadā iznāk "Nibelungu teika", 1888. gadā "Stāsti par Igora karaeju", tiek tulkti un iespiesti arī "Odisejas" un "Eneidas" fragmenti. Taču šīs publikācijas drīzāk gan bija sekas interesei par tautas eposu, nevis rosinātājas, tomēr tās ideju uzturēja pastāvīgi aktuālu. Pieminēšanas vērts ir fakts, ka

¹ Ozols A. Raksti folkloristikā. - R., 1968., - 67 lpp.

² Lautenbahs J. Dievs un Velns. - R., 1886., - 14. lpp.

šiem tulkojumiem bija ļoti liela nozīme latviešu va-
lodas izkopšanā.

Bez jau diviem minētajiem viedokļiem, eposa jautā-
jumā pastāvēja vēl viens, proti, ka latviešiem nekādu
episku dziesmu nav bijis, vien tikai lirika. Šo viedokli
pauž J. Sproģis. Arī reālistiski ievirzītie brāļi Kaudzi-
tes diezgan skeptiski raudzījās uz tautisko romantiku
idejām. Savu attieksmi viņi atstājuši savdabīgas liecības
veidā "Mērnieku laiku" Pletuka Krustlīga "Augstajā dzies-
mā". K. Ancītis bija pārliecināts, ka panti par "reforma-
cionā" ir Pumpura "Dievu sapulces" (Lāčplēša sākums) paro-
dija.¹ Kaudzītes Matīss savās atmiņās raksta, ka Pumpurs
jau 1873. gadā uzrakstījis dzejojumu "Dievu landtāgs", ko
vēlāk ievietoja "Lāčplēši".² Bet "Lāčplēsis" vēl nemaz
nobilja iznācis, kad brāļi Kaudzītes jau paspēja laist
lautā savu parodiju.

Viedokli par latviešu eposu bijuši daudzveidīgi, bet
jāatzīst, ka līdz pat šim laikam tā arī īstas skaidribas
nav. Diezgan vienoti ir noraidīti Lautenbaha viedokļi,
bet alternatīvie Pumpura-Sproģa uzskati nav guvuši ga-
līgo risinājumu.

Episko meklējumu laikmeta kulminējošais noslēgums bi-
ja A. Pumpura "Lāčplēsis" (1868), kas veidots tuvu vēstu-
riskā varoposa tradīcijām. 1891. gadā ar savu alterna-
tīvu eposa variantu "Niedriņu Vidvudu" nāca klajā
J. Lautenbaha. Laikabiedri nesteidzās izdarīt savu izvēli.

Reālistiski noskapotā kritika, kas jau galavoja sa-
biedrību 90. gadu aktualitātēm, uzņēma abus šos darbus
skeptiski.

¹ Ancītis K. A. Pumpurs Lāčplēsis - avoti un paraugi, 138. lpp.

² Kaudzīte M. Atmiņas no tautiskā laikmeta - G.-R., 1924. -
1. sēj. - 183. lpp.

T. Zelferts norādīja, ka A. Pumpura darbs esot par vēlu nācis.¹

J. Lautenbahs, lai gan kritizē Pumpuru par to, ka "mītoģiskās ziņas drusku klūdainas un sausas" un "teikviela drusku nabadzīga", oponējot T. Zelfertam, izsaka domu, ka "Lāčplēsis" esot par agru ieradies.²

J. Lautenbaha vārdi izrādās pravietiski, jo, kā Rainis saka - "lokos atpakaļ rit laiki" un, patiesi, pēc sociālo aktivitāšu ciņas Jaunās strāvas laikmetā atkal nāk jauns nacionālās atmodas vilnis. "Lāčplēsis" gūst jaunu elpu.

Republikas laikā parādās interese par "Niedrišu Vidvudu" kā būtisku kultūrvēstures daļu, taču 1940. gads ienes nežēlīgas korekcijas mūsu kultūras procesā. J. Lautenbahs savas sociālās neangažētības dēļ iegūst buržuāziskā reakcionāra "godu". Tas arī uz ilgiem gadiem nosaka attieksmi pret viņa personību un literāro darbību. Tagad pienācis laiks objektīvākam skatījumam.

Latviešu eposa meklējumu laiks bija tā augsne, kurā izveidojās arī modernās poēmas aizmetņi. Sudrabu Edžus vēsturiskie dzejojumi tautiskā romantisma tradīcijās, arī E. Zeibota poēmas it kā stāv uz sliekšņa starp Pumpura un Lautenbaha daiļrades principiem un centieniem pēc laikmetīgas poēmas.

Savdabīga tautiskā romantisma episko meklējumu atbalss ir F. Kārkluvalka "Nedarbu sodi". Autora dotais žanra apzīmējums ir "idillija". F. Kārkluvalka daiļrades pētniece I. Gruzniņa izsaka domu, ka darbs varētu būt iecerēts

¹ Austrums.-1888.-1271.-1273. sl.

² Dienas Lapa.-1888.-269 nr.

kā eposu.¹ Īzejnieks latviešu sētas ikdienišķos notikumus atstāsta grieķu heksamētros un pentamētros. Taču iecerētais episkais cēlums netiek panākts, gluži otrādi - iespajds ir komisks.

Eposa idejas atblāzma pat pavid Raiņa un Aspazijas daiļradē. Rainis vairākkārt savās dienasgrāmatās atzīmē, ka vajadzētu radīt jaunu augstas mākslinieciskās kvalitātes eposu. Saglabājušies uzmetumi komiskajam eposam "Pērkonā dēls". Aspazija savas ieceres bija izstrādājusi daudz plašāk, savākdama materiālus eposam "Debeskalējs". Taču šīs ieceres realizējumu neguva, jo jaunais laikmets prasīja jaunu literatūru, ko laika gaitā atzina arī Rainis un Aspazija.

Mūsdienās, latviešu kultūrai tik grūtajos laikos, mēs meklējam garīga spēka avotus. Visbiežāk mūsu skati slid pāri gadsimtiem uz folklorā atspoguļoto vērtību radīšanas laiku.

Bet vai lielāku uzmanību nav pelnījuši arī pagājušā gadsimta nācīgas atmodu veicinošie garīgie strāvojumi? Īpašas vēribas cīnīgs būtu eposa meklējumu laiks, jo tajā krustojās gan mums tuva folkloriskā pieredze, gan jaunā laikmeta centieni.

1

Raiņa gadagrāmata - 1989. - R., 1989. - 53. lpp.

Raimonds Briedis

NACIONĀLĀS TĒLPAS IZPRATNES VEIDOŠANĀS ATSPOGULOJUMS
19. GADSIMTA 70. GADU LITERATŪRĀ

Pēdējā pusgadsimta laikā notikusi novēršanās no nacionālo jautājumu izpētes ir novedusi pie sabiedrības intereses atslābuma par tautas veidošanās gaitu un ir kavējusi tās pašizziņas procesu, kas tik ļoti nozīmīgs turpmākai latviešu tautas attīstībai.

Neviltotā interese sabiedrībā par vēstures jautājumiem (tiesa, par atsevišķiem periodiem), folkloras ansambļu, daudzo interesentu vēlmes izzināt visnenākos apziņas slāpus būtībā ir centieni veidot jaunu latviskās pasaules modeli, kas būtu balstīts folklorā. Bieži vien šādos pētījumos tiek ignorēti jaunāko laiku notikumi, īpaši 19. gadsimts, kad veidojās un tika nostiprināta latviešu tauta kā etniskais organisms, sāka veidoties tautas nacionālā apziņa, noformējoties pamatkategorijām, kas nepieciešamas, lai tauta varētu pastāvēt līdzās citām kā atsevišķa un patstāvīga vienība.

Vācu mācītāji, veicot apgaismotāju darbu latviešu jeb, pareizāk sakot, "nevācu" vidē, labākajā gadījumā mācīja, ka tie, proti, zemnieki, ir apzinīgi cilvēki, kas ir līdzvērtīgi citiem savas kārtas pārstāvjiem, dzīvojošiem šajā un citās zemēs.

Jaunlatvieši nāca ar domu, ka "zemnieks pieder cilvēku un ne lopu kārtai, tāpēc arī viņiem jāzina, cik tas iespējams, tas pats, kas visiem citiem cilvēkiem jāzina, bet viņiem īpaši vēl daudz citas ziņas jāzina, kas pie zemes kopšanas ļoti derīgas".¹ Galveno uzmanību vērstot

¹ K. Biezbārdis Livonhala kungam. - Pēterb. Av. - 1862. 24. nr.

uz materiālās labklājības vairošanu, K.Valdemārs un viņa biedri daudz paveica latviešu ekonomiskās dzīves nostiprināšanā un etniskās pašapziņas izveidē, taču nākamo soli tautas attīstībā spēra tautiskās kustības darbinieki, kuri, sākot ar pagājušā gadsimta 60. gadu vidu, veidoja latviešiem nozīmīgus nojēgumus, kas sekmēja vēl jaunās latviešu tautas veidošanos.

Latviešu tautai kā ikkatrai tautai, kā ikvienam cilvēkam savā attīstības sākumprocesā bija jāatrod savs nogrieznis uz lielās laika ass, jārod sava vieta pasaulē, piesaiste noteiktai dabas videi, vienīgi tai raksturīgiem apstākļiem, kuros bija veidojies tās raksturs un kultūra. Lielā mērā šo darbu sāka pagājušā gadsimta trešajā ceturksnī rakstošie dzejnieki un kultūras darbinieki, ar saviem darbiem (lielākoties avīžu rakstiem, periodiskā publicētiem dzejoļiem un aprakstiem, sabiedriskiem pasākumiem) izkopa visai tautai svarīgas kategorijas: tās telpa, laiks, dzīvesveids, īpatnības.

Turpmākajā raksta daļā tiks aplūkots jautājums par noteiktas telpas jēdziena veidošanos un tā atspoguļojumu pagājušajā gadsimta 70. gadu literatūrā.

Teritorija jeb izpratne par teritoriju, ko apdzīvo vai rums tautas individu, ir viena no nozīmīgākajām pazīmēm, kura raksturo tautu tās tapšanas procesā.

Tautas veidošanās "neapzinīgajā posmā" tā ir neapzināta, tautas locekļi sevi saista ar citām pazīmēm (piemēram, valodu, kārtu u. tml.), taču, kad "tautiskie centieni" ir radījuši augšni nacionālās idejas izveidē, sāk formēties nacionālā apziņa, līdz ar to savas teritorijas izpratne ar kuru tiek saistītas tautas nākotnes cerības, apzinīga savu spēku izklošana un kultūras veidošana.

Teritorijas (kā tautas vienotājfaktora) izpratne 19.

gadsimta sākumā latviešu apziņā vēl nav izveidojusies. J. Ruģēns, "Latviešu draugu dziesmās" vaicādams: "Voi ne-sāks vienrei: beigties//Tā tumšā, garā nakts?//Kad sāks pie-gaismas steigties//Ikkatrs tumšais kaktis? Kad ritā blāzma spīdēs?"¹, nerunā par noteiktas telpas izjūtu, kurā būtu vienoti latvieši, as "pēc mēsa brīvi, caur ko laime ar var zelt".²

Dzei iekš viens no pirmajiem sajuta laiku, ko "citas tautas tagad redz", runāja par "latviešiem", "tautu", "latvieša godu", "ticības pieaugšanu", taču viņiem vēl neeksistēja vienota telpa, kurā dzīvotu viņu tautas brāļi. Rindas, kas liecina par tautas apjautu, ir: "Tu, tautas draugs, ko gaidi, //Kad jauns prāts valdīt sāks?// Voi tu iekš bēdām vaidi// Un prasi: Kad jel nāks// Jauns gars pār mūsu brāļiem, // Kas viņus spirdzinās, // Un tuviem, tā kā tāļiem// Jel gurnus stiprinās?"³ Pateicoties Krievijas cāram Aleksandram, kas devis latviešiem brīvību, par ko viņu "teic.. Vidzemnieks, /Tāpat kā igauņš, Kurzemnieks"⁴, J. Ruģēns izmanto izveidojušos tagadējās Latvijas teritorijas daļu nosaukumus, kas apzīmē tajos dzīvojošos iedzīvotājus.

Apdzīvotā teritorija Baltijas jūras krastā vēstures gaitā vairākkārt ir dalīta un pārdalīta tuvāko lielāko valstu starpā. Līdz pat 19. gadsimta vidum nav bijis vienota nosaukuma teritorijai, kurā dzīvojuši latvieši.

19. gadsimta vidū tagadējā Latvijas teritorija jau vairāk kā pusgadsimtu ir atradusies Krievijas Impērijas sastāvā. Baltijā, t. i., Baltijas guberņās (die Baltischen Provinzen. Прибалтийский край vai Остзэяский край) ietilpst Igaunija, Vidzeme (Krievijas sastāvā kopš 1721. ga-

1.3 Latviešu Lauzu Draugs-1842,-30.

2.4 Latviešu Lauzu Draugs-1842,-35.

da), Kurzeme (no 1795. gada), kas ir patstāvīgas Krievijas guberņas ar savu pārvaldi. 1859. gadā ģeogrāfiskajā apskatā "Mūsu tēvzemes aprakstišana" tās aplūko K. Barons, kas "tēvzemes aprakstā" neitūlpinā tagadējo Latgali, kas Krievijas sastāvā atradās no 1772. gada, bet kopš 1802. gada bija Vitēbskas guberņas sastāvdaļa. Pirms 19. gadsimta vidū tā tiek saukta par Infantiju, Poļu Vidzemi, bet daudzlīderatūrā plašāku izpausmi neiegūst, kaut arī vairākkārt rakstos uzsvērts, ka tur dzīvo daudz latviešu.

Vidzemes un Kurzemes guberņu pamattiedzīvotāji - latvieši, lībieši, igauņi - ir zemnieki, kuri pakļauti Krievijas ierēdniecības pārvaldei un vācu muižnieku varai. Ilgāku laiku esot šādu divējādu iespaidu zonā, ir izveidojies uzskats, ka Baltijas provinces, lai gan atrodas Krievijas pavalstniecībā, pieder Vācijai, kas arī ietekmē to attīstību.

Arī O. fon Rutenborgs savu pētījumu "Baltijas vēsture" (Vācu val., 1-2, 1859-1860) raksta kā "ar Krievijas valsti savienoto vācu provinču" vēsturi. Šāda situācija iecina par īpatnējo stāvokli laikā, kad sāk veidoties latviešu tautas savas telpas izpratne, un grūtībām, kas bija jāpārvar tautas pārstāvjiem, kas "Tautas godam dzīvot sāk" (J. Rugēns).

Līdz pat 19. gadsimta vidum, tā otrajai pusei piederība latviešu tautai tiek noteikta mehāniski - latvieši ir "zemnieki", "arāji", tie ir ļauzu kārtā, kura apvieno cilvēkus pēc to sociālā stāvokļa un juridiskās vietas valstī. Līdz māju iepirkšanai zemnieku stāvoklis ir diezgan nestabils, to izpratnē parasti veidojas tikai dzimtās vietas un vietas, kurā tie dzīvo, veidols. Tā ir "mūsu pašu puse", "sava puse", "dzimtene un svešums", kas tēlotā brāļu Kaudziņu romānā "Mērnieku laiki". "Vēlpa / Annuža-

R. B. /salīdzināja abas Jura dienas un atrada, ka tās savā starpā ļoti atšķirīgas: toreiz nāca šie ļautiņi no dzimtenes šūp svešumā, nevis meklēdami laimes un vieglu dienu, bet paspārnēs, darba un uzturā; tagad tie paši gāja no šejienes laukā, kur sūri un grūti darbodami, bij spējuši sagādāt "kai dienišņu maizi, bet kur tomēr uz priekšu tiem vairs palikšanas nebija."¹

Līdz ar zemnieku stāvokļa uzlabošanos, māju iepirkšana palielinājās, auga arī latviešu drošības izjūta, veidojās to piesaiste zemei, radās jēdziens "tēvu zeme". Tā ir vieta, kurā ir dzīvojuši priekšteči un ir parādījusies cerība, ka to mantos arī apsaimniekotāju bērni. Jēdzienā "tēvu zeme" balstās cilvēka sevis apzināšanās pasaulē, tā pašidentifikācija laikā un telpā.

Līdz ar turības iegūšanu, zemnieku pašapziņas celšanos rodas zemnieku dēļiem iespēja mācīties augstākās skolās un studēt. Veidojas jauna grupa - cilvēki, kas spiesti dzīvot ārpus latviešu apdzīvotajām teritorijām. Par pirmo lielāko latviešu pulcēšanās centru kļuva Tērbata, kur ap sevi latviešu izcelsmes studentus pulcēja K. Valdēmaršs, aizraujot tos ar savu drosmi un idejām. Vēl 50. gadu otrajā pusē uzsāka darbu, kas vērsts uz latviešu kultūras izveidi. 1856. gadā iznāca J. Alunāna "Dziesmiņas", kuru galvenais mērķis bija rādīt, "cik latviešu valoda ir spēcīga un jauka", taču pēc šī darba grūti spriest par jaunlatviešu telpas izpratni. Skaidrāk tā iezīmējas K. Barona "Mūsu tēvzemes aprakstišana", kurā, sniedzams Baltijas guberņu ģeogrāfisko aprakstu, autors norāda uz noteiktu telpu, kurā dzīvo jaunlatviešu sabiedriskās aktivitātes adresāti - latviešu zemnieki.

¹ Kaučzīte R. un M. Mērnieku laiki. - R., 1964., -195. lpp.

Tādējādi - pirmie cilvēki, kas spiesti atrast savu vietu telpā, bija tie, kam bija iespēja gūt izglītības saimnieku dēļ, kuriem bija pazīstams jēdziens "tēvu zeme" un kuri pēc studiju beigšanas bija spiesti dzīvot ārpus vides, kurā auguši. Valdības politikas (vai citu iemeslu) dēļ augstskolu beigušie nesapņēma vietas Kurzemes vai Vidzemes guberņās, bet nonāca darbā Krievijā, kur isāku vai garāku laiku pavadīja atšķirtībā no latviešu vides un valodas. Tā visu mūžu pēc Tērbatas Universitātes beigšanas Krievijā nodzivoja K. Valdemārs, ilgus gadus svešumā pavadīja K. Barons (1862-1893), F. Brivzemnieks (1864-1887). 11. gadus Tērbatā strādāja Atis Kronvalds.

Ilgāk uzturoties ārpus savas dzimtās vides, ko tajā laikā dēvē par "dzimteni", kura, kā definē A. Kronvalds, ir "dzīves vieta (sādža, pilsēta) ar viņas apkaimi"¹, rodas jauns plašāks apzīmējums, kas jau ir abstraktāks un ietilpīgāks - "tēviņa", kurš pretstatā jēdzienam "dzimtene" apzīmē lielāku teritoriju, kurā dzīvo atsevišķam cilvēkam pazīstamie vienas "kārtas" pārstāvji - latvieši.

Palielinoties izceļotāju skaitam, par ko liecina 60.-70. gadu preses ziņas, kurās minēts, ka palielinās latviešu zemnieku skaits Pleskavas un Novgorodas guberņās, ievērojams zemnieku skaits izbrauc uz Iekškrīeviju. Šajā laikā parādās nepieciešamība pēc konkrēta vietas apzīmējuma, kas palīdzētu emocionāli izdzīvot gan savu etnisko piederību, gan arī piesaisti noteiktam zemes punktam. Līdz tam eksistēja orientēšanās uz guberņu - zemnieki savā starpā dalījās "kurzemniekos" un "vidzemniekos". Jāpiezīmē, ka šāds šķirums tiek lietots visus 70. gadus, taču, ārpus Baltijas atrodoties, par latviešu teritori-

¹ Kronvalds A. Kopoti raksti 2 sēj. - R. 1937, 2. sēj. - 140. lpp.

jas kopapzīmējumu tiek pieņemts vārds "Latvija", tādējādi veidojot pagājušā gadsimta beigās jēdzienu trijotni: tēvija, Baltija, Latvija.

Interesanti, ka vārds "Latvija" pirmo reizi lietots vācu presē (avīzē "Das Inland") 19. gadsimta 40. gados, bet latviešu rakstniecībā to sāk lietot 60. gados.

1869. gadā rakstītā J. Lautenbaha dzejoli "Latvija" katra astoprinde noslēdzas ar piedziņojumu: "Tur ir Kurzeme, tur ir Latvija, // Mana mīlā, dārgā tēvija", kas seko rindām, kurās aiz emocionāliem pagātnes aprakstiem dzejnieks vedz vietu, kur "rozes zied, //..kur zīle dzied stāvēdama stabā galipā: //..kur zeltenes // It kā brūklenes // Teraugāmas rožu dārziņā."¹

Piedzīvējumā paralēli lietotā "Kurzeme" un "Latvija" apstiprina A. Švābes u.c. redakcijā izdotās Konversācijas vāronicās izteikto hipotēzi, ka sākotnēji ar vārdu "Latvija" ticis saprasts "Kurzeme".

J. Lautenbahs, atrodoties tālu no dzimtajām vietām, domājot par tām, "švešumā nepazīstamā" gremdējoties atmiņās, izjūt emocionālu baudījumu, jo "Sirds' it prieku jūt, // Bēdas zustin zūd // Aiz šis sēri saldās piemiņas". Emocionālais pārdzīvojums ļauj rast savu piepildījumu, piederības apliecinājumu latviešiem, atrast savu īpatnību iepretim citām tautām, kas dzīvo svašajā vidē.

J. Gr-gs dzejojumā "Prologs, nolasīts Pēterburgā 19. II 72. pie pirmās latviešu teātra izrādīšanas "Priekos un bēdās"" raksta, ka prieks par to, ka ģevas krastos ir dzirdamas "mīlas skaņas" un ka teātrē skatītāju vidū "bez visās starpības tur nosēžas / Kā brāļi, pilsētnieks un laucinieks, / Par istiem latviešiem te jūsmodamies - / Un

¹ Lautenbahs J. Līga. - R. T., 1880, 6. lpp.

nevien mūsu mazā Baltijā, / Bet arī visā plašā Krievijā".¹

Daudzos gadījumos jēdziens "tēvija" tiek attiecināts uz Krievu valsti (īpaši 70. gadu beigās), kad serbu-turku kara rezultātā pieaug patriotiskais noskaņojums dzejā.

Sākotnēji patriotismu latviešu tautā izraisa 60. gados Krievijas valdības veiktās reformas, kas sekoja zemnieku brīvlaišanai 20. gados, carā Aleksandrā II saskatot "miesas brīves" devēju. 70. gadu sākumā M. Lapa raksta, ka "Istie latvieši, savās sirdīs zvērē, svēti apņēmas": "Priekš ķeizara un tēvijas mēs strādāsim, // Priekš ķeizara un tēvijas mēs dzīvosim."²

Pozitīvais Krievijas vērtējums pirms pārkrieviošanas sākuma saistīts arī ar to, ka latviešu inteliģence domāja, ka Krievijas ierēdņu personā viņi ir atraduši sabiedrotos pret vāciešiem.

Dzejoļos, kuros parādās tēvijas tēls, parasti izskan doma par cilvēka pienākumu pret valsti, kurā tas dzīvo, nevis vēlme pilnībā savienoties ar krievu valsti.

Baltija (paralēli lietotais - Latvija) jau 70. gadu sākumā kļūst par latviešu pasaules centru, par vietu starp austrumiem un rietumiem, kura saistās ar latviešu tautas dzīvi tagadnē un cerībām nākotnē.

1872. gada 24. numurā laikraksts "Baltijas Vēstnesis" publicē Maurīpu Viļuma dzejoli "Tēvijai no svešuma", kur dzejnieks dzied sveicinātus Baltijai, kur "mājo prieks un liksmība" - viņa dziesma skan "no austruma un rietuma": "Es sveicināta Baltija!"

Visbiežāk Latvija dzejas darbos tiek atpazīta pēc konkrētu vietu nosaukumiem: Daugavīpa, Daugava lieto A. Pumpurs,

¹ Balt. Vēstn. - 1872. - 28. nr.

² M. Lapa Latvijai, // Lapa M. Dziesmu virkne II. - R., 1872. - 7. lpp.

Auseklis, Ēriņzemiņi, Salaca-Auseklis, Kļinn (K. Kalniņš), Aiviekste, Kaibala-Auseklis, Abava - J. Lautenbahs, Gauja - R. Kalniņš, M. Lapa, Alaukstis - M. Kaudzīte utt. Retāk kā varētu domāt minēts Rīgas vārds, kas ta arī ir pieminēts - tikai saistībā ar latviešu "māmuļas" jeb "latvju tautas slavenās meitas" - Rīgas Latviešu biedrības sasniegumiem. Rīgas tēls laikrakstos publicētajā dzejā plašāk ieskrans 70. gadu beigās, kad pilsēta vairs nav tikai vācu kultūras centrs, bet arī latviešu garīgās dzīves centrs.

Minētajām vietām īpatnējs raksturojums dots netiek, tās paliek atsevišķi minētas, iegūstot noteiktu semantisko slāni, kas kļūst tuvs un pazīstams ne tikai tiem cilvēkiem, kuri dzīvo nosauktā objekta tuvumā, bet visiem indivīdiem, par kuru vienotāju uzstājas avīzes, kurās publicēti vairums šai laikā radušos daiļdarbu.

Retāk dzejas rindās tēlota Latvijas daba. Kāds Ew- raksta, ka Baltija ir tur, "kur putni dzied, / Puķes smarži zied, / Tur, kur ozoli / Kuplo tumszālī, / Tur, kur pakalnē / Ganīnš^o trallina, / Arājs vagu dzen."¹

Visbiežāk gan dabas tēlojums nav individualizēts un atbilst pagājušā gadsimta sentimentālistu dabas tēlojumam.

Bieži tēviņas tēls dzejā tiek saistīts ar ligavu, kas kļūst par tēviņas simbolu. Kā raksta Puškaitis (A. Pumpurs): "Tam (svešumā nonākušajam ceļotājam - R. B.) tuvumā parādās Daugava, / Kur vilpiem un putām jo baltām, / Pie Daugavas gaidot stā ligava, / Kas apgērbta drēbēm jo staltām."²

70. gados jēdziens "Latvija" iegūst pilnvērtīgu skānējumu latviešu dzejā, mazāk prozā. Bieži tiek lietots

¹ Ew- Kur ir Baltija. // Balt. Vēstn. 1872, -37. nr.

² Puškaitis (A. Pumpurs), Svešumā // Balt. Vēstn. 1876, -38. nr.

sadzīvē teiktajās runās. Līdz ar tautiskajām cīņām, sa-
springtu darbu kultūras laukā, nostas pašapziņa un sāva
tauta tiek izdalīta citu tautu vidū - ne tikai valodas,
bet arī teritorijas ziņā, tādējādi, kaut arī Kurzemes un
Vidzemes gubernās dzīvo arī vācieši un igauņi, latvieši
sāk izjust teritoriju, kurā vairākumu sastāda pašu
tauta.

70. gadu rakstniecībā Latvijas (paralēli - Baltijas,
tēvijs) teritorija ir kļuvusi par noslēgtu telpu, kurā var
realizēties "tautiskie centieni". Kā raksta Graviņu Kārlis:
"Vismazā tēvijs - tu maza lielai mīlestībai nav, / Jo ciešāk
robežas ieslēdz man, / Jo tuvāk sirdel viņa jav."

Latviešu lasītāja uztverē ir radīts dzimenes tēls
(mūsdienu izpratnē), kam piemīt ne tikai noteikta vērtība
visas tautas apziņā, bet katrs indivīds, kas apzinīgi
ieļaujas tautiskajā attīstībā, sevi sāk identificēt ar
jēdzienu "Latvija", un cenšas savu dzīvi samērot ar visas
tautas un tēvzemes dzīvi.

¹ Graviņu Kārlis, Tēvijs // Balt. Vēstn. - 1874. - 52. nr.

L I T E R A T Ū R A S A P S K A T S

Audrone Žentelīte

(Vilņas universitāte)

SASKARSMES UN MIJIEDARBĪBAS JOMĀ

Pārlūkojot 1964. gadā Lietuvā iznākušās literatūrzinātniskās grāmatas, gribot n gribot jātop uzmanīgam jādziļinās: kādi spēki šeit darbojušies - zemes vai debesu, politiskie vai kosmiskie? Jo kā nevienu citu gadu visus šakusi interesēt literatūru robežsītu cija, mijiedarbība un saskarsme. Visa šī gada literatūrpētniecisko studiju raža izaugusi saskarsmes un mijiedarbības jomā. Aptvert to dziļi un pamatīgi, acimredzot, nav iespējams. Tālab vispirms gribētos pakavēties pie baltistikai aktuāliem darbiem.

Baltista, gan lietuvieša, gan latvieša skatienu vispirms piesaistītu Silvēstra Gaizūna studija "Kultūras tradīcijas baltu literatūrās: 20. gs. paralēles un kontakti". Piesaistītu tādēļ, ka autora vārds lieliski zināms latviešu un lietuviešu literātiem, - S. Gaizūns, ja tā var teikt, ir kļuvis par neoficiālu latviešu kultūras vēsturnieku Lietuvā. Pateicoties viņam, pie lietuviešiem nonāk patiesa, izsmeltoša un emocionāli pasniegta informācija par latviešu kultūras dzīvi. Bez tam grāmata vilina arī ar daudzsološu nosaukumu. Priekšvārdā pētījuma objekts, mērķi un raksturs konkretizēts, solot lasītājam "parādīt latviešu un lietuviešu literatūras kontaktus, mijiedarbības, paralēļu tipus un formas dažādu literāro un kultūras tradīciju aspektā", "atklāt, kā baltu literatūras atšķirīgas vēstures posmos smēlās no vienas vai citas nacionālās, eiropēiskās, pasaules kultūras tradīcijas, kā šīs tradīcijas pārņēma lielās radošās individualitā-

tes un kā tās transformējās dažādos literatūras žanros - romānā, drāmā, stāstā, esejā, dzejā un citos". (5. lpp.) Iecerēs vēriens patiesi ir plašs un vienā grāmatā diez vai realizējams.

Autors, to saprazdams, mēģina kultūras tradīcijas diferencēt, izceļot tās, "no kurām izauga latviešu un lietuviešu vērtību centrs - ētis o un estētisko ideālu avots" (6. lpp.) Redzam, ka par "vērtību centru" un par "dvēseles kultūras ideālu" abās literatūrās S. Gaizūns uzskata dziesmas kultūru, M.K. Čurloņa personību un daiļradi, Fausta tēlu (kādēļ ne mītu?) un Rietumu - Austrumu kultūru sintēzi. Saku "redzam" tāpēc, ka autors lasītājiem tā arī nepaskaidro, ko gan patiesībā nozīmē kategorija "vērtību centrs". Priekšvārdā tā nosaukta par vienu no monogrāfijas dominantēm un arī vēstījumā laiku pa laiku tiešām pavid, taču uzdrošinos domāt, ka ne bagāto un interesanto filoloģisko vielu, ne autora komentārus tā nepvieno un nedisciplinē tik lielā mērā, lai grāmatu bez iebildumiem varētu dēvēt par monogrāfiju vai par ievadu literārajā baltistikā.

Vispārīga teoretizēšana ir šīs grāmatas vajākā vieta. Rodas iespaids, ka autors par visu vari cenšas priekširt grāmatai teorētisku nozīmīgumu, balstīdams un stutēdams to ar abstraktām kategorijām. Taču, kad pārvarēta grāmatas pirmās, teorētiskās nodaļas "šķēršļu josla", teoretizēšanas kļūst aizvien mazāk, lasītājs pamazām var ļauties autora entuziasmam, sākt kopā ar viņu draudzīgi priecāties un sajūsmināties par neticamām, agrāk pat nenonāstām abu literatūru paralēlēm. Lietuviešu un latviešu literatūras grāmatā saaužas vienā baltu literatūrā. Šāds vienotības iespaids rodas vispirms no paša autora pozīcijas. S. Gaizūns abas literatūras uzlūko kā divas, nešķiramas

daļas, kuras papildina viena otru. Vienotības iespaida rašanās sekmē arī tas apstāklis, ka S. Gaižūns abās literatūrās jūtas kā zivs ūdenī, pat ilgāk aizkavēdamies latviešu pusē. Šis simpātijas pret latviešu literatūru ir grāmatas spēks un reizē arī vājums. Ja to nebūtu, nebūtu arī grāmatas. No otras puses - ja šo simpātiju būtu bijis mazāk, grāmata būtu zinātniski augstvērtīgāka.

Tieši latviskais materiāls diktējis grāmatas struktūru, kura no lietuviešu literatūras viedokļa ir visai nejausa - "Dziesmas kultūra un literatūra", "Čurlonis un latviešu literatūras un kultūras tradīcijas", "Fausts lietuviešu un latviešu literatūrā", "Kultūras universālisma tipu. Vidūns un Rainis", - jābūt ļoti labvēlīgi noskaņotam pret autoru, lai šo nodalu nosaukumos saskatītu pētniecības aspektu izvēles logiku. Varbūt grāmatu vajadzēja pieteikt kā rakstu krājumu, nevis ievadu literārajā baltistikā? Grāmatas vērtība neko nezaudētu, varbūt pat iegūtu, ja lasītājs bezjēdzīgi nešķīestu enerģiju, meklēdams darbā to, kā nav - apkopojosu, teorētiski distancētu skatījumu; sintezējošu abu literatūru tipoloģiskās attīstības kopību izsakošu domu (ar tipoloģisku redzīgumu atšķiras tikai pēdējā, arī pati spēcīgākā nodala par Vidūnu un Raini). Lasītājs kopā ar autoru draudzīgi pastaigātos pa takām un taciņām, kas vieno abas literatūras. Viņš ieklausītos emocionālajā vēstījumā, empiriski skaidrajos daiļdarbu pārstašros, tik tikko spēdams turēties līdzī pa faktu biezokņiem sparīgi solojošam autoram. Grāmata ir iespaidīga gan ar faktu daudzumu, gan arī ar plašu autora redzesloku. Tātad - neapšaubāmi nozīmīgs ieguldījums pagaidām vēl nabadzīgajā literārās baltistikas jomā.

Baltistam interesanta droši vien būs arī cita pērn iznākusi grāmata - Almas Lapinskienes un Ādama Malda

kopīgā studija "Lietuviešu -- baltkrievu literārie sakari", kura izdota ar to pašu nosaukumu, kāds savulaik bija A.Lapinskienes disertācijai. Taču disertācija aizstāvēta vēl stagnācijas gados par konjunktūrisko paņoni tautu internacionālo sakaru tēmu. Šis fakts par grāmatu pasaka daudz, bet, laimīgā kārtā, ne visu. Pirmajās četrās grāmatas nodaļās, ko uzrakstījis BPSR ZA J.Kupalas institūta zinātniskais līdzstrādnieks filol. zin. doktors Ā.Maldis izklāstīta lietuviešu-baltkrievu literāro sakaru attīstība no 18.gs. līdz 1940. gadam. Zināms, arī šajās nodaļās netrūkst ideoloģizētu interpretējumu, īpaši tuvojoties 20.gadsimtam un pārkāpjot tā robežu (piemēram, idilliskās krāsās tēlots padomju Lietuvas - Baltkrievijas laiks (1919), zākāta "nacionālistiskā buržuāzija", kurai tāda "idille" nebija pieņemama utml.). Tomēr tā grāmatas daļa, kuru rakstījis Ā.Maldonis, ir saistoša, jo atklāj pierobežas kultūru spriedzi, komplicētās attiecības divu tautu starpā. Tā atklāj arī uz kultūras iznīcības robežas nokļuvušas baltkrievu tautas centienus sajūst savas saknes, atgūt pašcienu kaut arī reizēm autorš apiet patiesību, baltocentriski interpretējot faktus (senā slāvu valoda saucama par seno baltkrievu valodu, Viļņa - par baltkrievu kultūras centru, P.Skorina uzskatāms par visu lietuviešu grāmatizdevēju skolotāju, A.Kirkers - par tīrasipu baltkrievu, apgalvots arī tas, ka "Lietuviešu tauta" ir "sašķēlusies divās atšķirīgās tautās, no kurām viena pieder pie austrumslāviem, bet otra - pie baltiem" (48. lpp.) utml.). Faktogrāfiski vērtīgākas un interesantākas ir abas pēdējās pētījuma daļas. Tikai žēl, ka grāmatas beigās nav pievienots personvārdu rādītājs, - vēsturiska rakstura darbos tas ir nepieciešams.

Šīs divas grāmatas literāro sakaru un kontaktu tēmu ne-

izsmel. 1989. gadā Lietuvā tika aizstāvētas divas zinātni kandidāta disertācijas - R. Sinkevičienes "J. Bobrovskis un Lietuva" (tagad uz tās pamata top grāmata) un ukrainietes T. Puškarenko "Lietuviešu un ukraiņu literārie sakari". Tie ir patiesi interesanti, zinātniski nozīmīgi jauno filologu darbi.

Literāro sakaru sērijā iekļaujas arī Viļņas universitātes profesora, filozofijas zinātni doktora B. Genzeļa grāmata "Kultūru mijiedarbība". Tās būtība precīzi izteikta pievienotajā anotācijā: "Tautas kultūra nav noslēgta sistēma. Abpusēji sakari to vieno ar kaimiņu tautu kultūrām. Vienas tautas kultūras "noplūdi" parasti kompensē neticami auglīgas "ietekmes". Šis process atsaucas arī uz tautas kultūras pašapziņas savdabību. Par to - B. Genzeļa jaunajā grāmatā." Raksti par kultūras darbiniekiem, arī par Raini, kas tā vai citādi bijuši saistīti ar Lietuvu, ir vairāk vēsturiska rakstura ar kultūrfilozofiskiem komentāriem, svaigu faktu tajos maz. Būtisks šķita grāmatas ievads, īpaši iedaļa "Pierobežu kultūru izpratne". Uz tajā izteiktajām domām, cerams, balstīsies senās un 20. gs. lietuviešu literatūras pētnieki, kuriem pierobežas kultūras problēma ir īpaši aktuāla.

Auglīga filozofu un literatūrzinātnieku kopdarbība izvērtusies arī rakstu krājumā "Mūsdienu pasaule un literatūra". Tajā apcerēta literatūras un cilvēka dzīves eksistencionālo pamatjautājumu mijiedarbība dažādos aspektos.

Iasītājam, kurš mazāk pazīst lietuviešu literatūru, no šī krājuma būtu iesakāma A. Šlogera etiķe "Cilvēka eksistence un mūsdienu romans". Būtu iesakāma tāpēc, ka tajā sastopas divas lielas lietuviešu kultūras personības: pēdējo gadu labākā lietuviešu romāna "Pirmsausmas liel-

ceļi" autors B. Radzeičs (1940-1980), kurš trimdnieka pieredzi autentiski atspoguļojis savā daiļradē, un viens no oriģinālākajiem šodienas lietuviešu filozofiem A. Šlogeris, kurš to apcer un modelē ontoloģiskā plāksnē (starp citu, gan B. Radzeviča romānu, gan A. Šlogera rakstus patiesi būtu vērts pārtulkot latviešu valodā).

Ar trimdas izjūtu un atgriešanās dzimteni iezīmēts arī cits uzmanību saistošs izdevums "Eksoda literatūras atspulgi". "Pirmā Lietuvā izdotā emigrācijas kritiķu darbu antoloģija sniedz mūsu lasītājiem četrdesmit gadus svešumā tapušās lietuviešu literatūras ainu. Grāmatā analizēta J. Aisča, B. Braždzona, S. Santvara, A. Radauska, A. Mackus, K. Bradūna, M. Katiliša, K. Ostrovska u.c. daiļrade", - tā grāmata raksturota isajā anotācijā. Rakstu autori - labākie lietuviešu emigrācijas literatūrzinātnieki un kritiķi (V. Kavolis, R. Šilbajoris, L. Mockūns, V. Skrupskelīte, V. Kelertiene), slaveni dzejnieki, prozaikā, teātra darbinieki (A. Škema, A. Nika-Niļūns, H. Naģis, T. Venclova). Šo autoru darbi vēl nesen atradās spēcīgos, tādēļ saprotams, kāpēc lietuviešu literatūras cienītāji grāmatu gaidīja ar lielu nepacietību.

Pērn tika izdota Alģirda Jūlija Greima darbu izlase "Semiotika". A. J. Greims - lietuvietis, franču mākslinieks, Parīzes semiotikas skolas dibinātājs un vadītājs. Šis pasauleslavenais mākslinieks jau agrāk bija pazīstams Lietuvā - viņš ir lasījis lekcijas Viļņas universitātē, ir publicēti daži viņa raksti un intervijas, no rokas rokā ceļoja viņa grāmatu kopijas. "Semiotika" - pirmā lietuviešu valodā sagatavotā A. J. Greima darbu izlase. Ar šo grāmatu A. J. Greims, kurš pieder Francijai un visai pasaulei, beidzot atgriežas savā tēvu zemē. Lietuviešiem, neapšaubāmi, tā ir pirmā nozīmīgā leģālā saskare ar semiotikas sasniegumiem

pasaulē (par laimi, ne pēdējā, jo 1990. gadā parādījās vēl viena A. J. Greima studija, šoreiz par lietuviešu mitoloģiju - "Iautas atmiņu meklējot").

Literatūru saskarsmei un mijiedarbībai veltīto darbu aina nebūtu pilnīga, ja nepieminētu A. Žirguļa grāmatu "Tekstoloģijas īpatnība", kas uzskatāma par pirmo lietuviešu tekstoloģiskās domas apkopojumu.

Izvēlētajai tēmai neatbilstoša, taču tāpēc ne mazāk vērtīga ir J. Sprindētes grāmata "Lirisms mūsdienu lietuviešu prozā". Lirisma problēmu prozā autore risina, analizējot nozīmīgāko lietuviešu novelistu (J. Apuša, P. un P. Dirģeļu, R. Granauska, D. Mušinska, B. Radzeviča, S. Šalteņa, R. Šaveļa un B. Vilimaites) stilu. Jādējādi grāmata galvenokārt domāta literatūrzinātniekiem, jo iztīrā literārā stila teorētiskās problēmas.

Kā redzams, lietuviešu literatūrzinātnē 1989. gads patiesi ir bijis sadarbības un mijiedarbības, vienotības un apvienošanās gads. Tā vairs nebija stāvēšana uz robežas. Tie bija mēģinājumi pārkāpt robežas, kas atdala literatūras un humanitāro zinātņu nozares, dzīves īstenību un daiļradi, visbaidzot arī divas pasaules. Tas bija auglīgs sintēzes gads, kas negaidīti precīzi atspoguļoja sabiedrībā notiekošo pārmaiņu tendences.

Tulkojusi Ina Dapute.

NOTIKUMU APSKATS

Ingūna Teļeženko

KONFERENCE PAR LATVIJAS VIETVĀRDIEM

1990. gada 20. marta 26. Artura Ozola diena bij. veltīta Latvijas vietvārdiem. Tajā piedalījās valodnieki, ģeogrāfi, vēsturnieki, matemātiķi, fiziķi - visi, kas interesējas par vietvārdu problēmām.

Latvijas vietvārdi vēl nav satecējuši atlantos, vārdniecās, krātuvēs un disertācijās, taču šī straume jāgriež arī atpakaļ "uz pamesto telpu". Konferenci atklājot, S. Kļaviņa aicināja vākt, kārtot, pētīt un izmantot vietvārdus, kas ir mūsu nacionālā un reizē internacionālā bagātība. Bez tiem nav atjaunojama arī latviska kultūrvido.

M. Rudzīte raksturoja valodnieku interesi par vietvārdiem ne tikai kā par administratīviem un praktiskiem orientieriem, bet arī kā senāko tautas apdzīvotās teritorijas robežu un vēstures lieciniekus. Valodnieki sākuši vākt, reģistrēt un pētīt vietvārdus kopš 19. gs. 2. pusēs.

V. Dambē savā referātā par vēsturiskajiem vietvārdiem ierosināja atjaunot tos, kas aizstāti ar politiskiem un ideoloģiskiem nosaukumiem. Vīpa arī ieteica paturēt kopš 17. gs. Latvijai raksturīgo teritoriālo dalījumu apriņķos un pagastos ar to vecajiem nosaukumiem.

B. Laumane analizēja vietvārdus un apelatīvus ar plēdēkli cit- .

P. Vanags referēja par Asūnes mājvārdu maiņām un to sakaru ar iedzīvotāju uzvārdiem.

L. Beiska stāstīja par Krāslavas rajona Grāveru ciema vietvārdiem sakarā ar iedzīvotāju etnisko un reliģisko piederību. Secinājums viens - Latgale pārkrievojas.

Vairāki referāti bija veltīti ūdeņu nosaukumiem jeb hidronīmiem. Dz. Hīrša nolasiņa L. Balodes pētījumu par Daugavas pieteku nosaukumiem lejpus Jēkaspils.

R. Ovčinnikova (Minska), raksturojot Daugavas baseina hidronīmiņu Baltkrievijā, izteica hipotēzi par somugru apdzīvoto teritoriju un migrāciju.

K. Boiko runāja par Ziemeļkurzemes lībiešu zvejniecīmu nosaukumiem.

LU Ģeogrāfijas nodaļas zinātniskie līdzstrādnieki iepazīstināja ar vietvārdu kartografēšanas rezultātiem, metodēm un problēmām. Z. Goba runāja par ģeogrāfu uzdevumiem reģionālos pētījumos, par topogrāfisko karšu nepieciešamību latviešu valodā, kā arī par vietvārdu vārdnīcu lomu.

S. Plivna raksturoja kartogrāfisko metodi vietvārdu pētišanā un atgādināja, ka kartē fiksēts vietvārds ir kā akmeni iekalta zīme, kas nezudīs.

R. Avotīpa parādīja Vecpiebalgas kompleksās ģeogrāfiski toponimiskās izpēti rezultātus un izteica vairākas vērā ņemamas atziņas:

1) vietvārdu vākšana ir steidzama, jo vietvārdu zinātāju paliek arvien mazāk,

2) vietvārdi jāvāc vienlaicīgi nelielās platībās, piem., pārgastos,

3) optimālā ekspedīcijas grupa - 2-3 cilvēki: ģeogrāfs, filologs un vēsturnieks.

Par jaunu vietvārdu izvēli ģeogrāfa skatījumā runāja V. Strautniece.

Konferences beigu daļā uzstājās Latvijas Kultūras fonda stipendiāti, kas stāstīja par "Tēvzemes vietvārdu atlanta" plānu.

I. Abajs uzsvēra, ka to veidos citu nozaru speciālisti (matemātiķi, fiziķi, informātikas speciālisti), kas garantēsot netradicionālu pieeju.

Par vietvārdu matemātiski formalizētu klasifikāciju runāja J. Čepītis.

Gan referāti, gan debates (J. Urtāns, G. Eniņš u.c.) parādīja problēmas vietvārdu vākšanā un apstrādē, kā arī virzienus to pētišanā un vienotas terminoloģijas nepieciešamību.

A. Bērziņš aicināja uz dažādu nozaru speciālistu sadarbību toponimikā.

Latvijas kultūrvidel jāatdod tai raksturīgie nosaukumi, tādēļ jāturpina vietvārdu vākšana un kartografēšana, kā arī vietvārdu saglabāšana karotēkās, lai lauta nezaudētu savu vides atmiņu.

PA DAGDAS PĒDĀM LUGĀNĀ

1990. gada aprīlī Lugano foruma laikā Latvijas Universitātes Latviešu literatūras katedras docentam **Vilnim Eihvaldam** bija iespēja pabūt Raipa vietās Šveicē

V. Eihvaldu izjautāja un atbildes uzklusēja

D. Ūdre un A. Lazareva

- Studentu paaudzes pazīst Jūs kā vienu no ievērojamiem Raipa daiļrades pētniekiem un zinātniekiem. Un aizvadītajos gadu desmitos Jums Šveice bija tikai nesasniedzama sapņu zeme vai arī klusībā ticējāt, ka būs iespēja kādreiz tur nokļūt?

V. E. Paradoksāli jau ir, ka man Filoloģijas fakultātē diezgan ilgu laiku bijis jālasa speciāls kurss par Raini, viņa personību un daiļradi, bet ka man, docētājam, pašam nav bijusi izdevība apmeklēt visas Raipa dzīves un darbības vietas. Ir jau tiesa, - Rainis dzīvojis, ja tā ģeogrāfiski raugās, ļoti tālu ziemeļos un tad atkal Dienvidēropā, pie Itālijas robežas Šveicē, un dzīvojis Pēterburgā, Pleskavā, Vilņā; jau Latvijā daudzās vietās bērnībā ir uzturējies, līdz ar vecākiem mainot dzīves vietas. Visas Raipa bērnības un jaunības vietas es jau biju daudzkārt apmeklējis, vairākreiz esmu bijis Raipa senču dzimtenē Bauskas pusē, Stelpes un Bārbeles pagastos, kur ir Raipa tēva un mātes senču cilmes vietas. Tāpat arī Augšzemē, Ilūkstes apriņķī, izņemot krogu Červonka, kur Raipa tēvs un māte dzīvoja (no Červonkas tagad nekas nav palicis un tās kādreizējo atrašanās vietu bija grūti identificēt). Vietās, kas saistītas ar Raipa dzimšanu - bijušajā Varoslavānu māju vietā un Tadenavā, tāpat arī

Randenē un Berķenēlos - un vietās pēc tam, kad Pliekšēni parcēlās uz Vitebskas guberņu, uz Latgali - Vasiļovā esmu bijis vairākkārt, Vasiļovā tajā vietā, kur atradās toreiz solvarks, kur Raipa māte saimniekoja, un, protams, arī Jasmuizā, kur tagad vide ir sakopta. Arī bijušajā Pēterburgā ir nācies vairākkārt būt un paskatīties uz tām celtnēm, kur Rainis ir mācījies un uzturējies. Bet Šveice likās ilgu laiku tāda tiešām negasniedzama sēpu zeme, un es ar interesi esmu uzklausījis tos cilvēkus, kam ir laimējies tur būt. Daktore Muceniece, savā laikā braukdama uz Itāliju, uz kādu onkologu kongresu, pavisam nejauši bija ar kādu ārzemju pazīpu iebraukuši Lugano Paradiso un tad tik aptvērusi - te taču ir Raipa un Aspazijas ekzila vieta. Daktore bija tik laipna, ka pastāstīja un arī dažus diapozitīvus parādīja, - tā bija pirmā konkrētā izdevība rādēt, kā izskatās viena no tām mājām, kur dzīvoja Rainis un Aspazija, un kāds piemineklis ir pie šīs ēkas uzcelts.

T.s. "perestroikas" gados jau iespēja tikt uz ārzemēm likās reālāka, jo braucieni notika arvien biežāk, 1988. gadā man laimējās pabūt Vācijā un drusku Eiropas gaisu paostīt.

1990. gada aprīlī beidzot uzsmaidīja laime. Radās reāla iespēja - kopā ar veselu tūristu grupu (apmēram 20 cilvēku) mēs aprīlī varējām nedēļu pavadīt Šveicē; sakarā ar t.s. Lugano forumu mums arī radās šī izdevība. Brauca vairākas grupas, bet mēs nebijām tieši saistīti ne ar rīkotājiem, ne referātiem. Bijām kultūras darbinieku grupa, no Raipa muzejiem, no izdevniecībām un redakcijām, cilvēki, kam tiešs, vai netiešs sakars ar Raipa un Aspazijas dzīvi un daiļradi.

Rīgā aprīlis bija vēl ļoti pelēks - pārejas laiks, sniega

na v. zāle vēl nav digusi; Maskava izskatījās ļoti netīra, pelēka, melna, ar netīrām pelkēm, visādiem gružiem un drazām. Bet pēc apmēram trim stundām lidmašīnā Maskava-Cīrihe mēs nosēdāmies zemē, kur ziedēja koki, krūmi, kur bija zaļa zāle. Tad autobusā cauri visai Šveicei līdz dienvidu robežai uz Raipa un Aspazijas ilggadīgās mītnes vietu Kastanolu, kas atrodas Lugano pilsētas sastāvā. Toreiz, kad Rainis un Aspazija dzīvoja, tas bija viens no maziem ciematīpiem ārpus Lugano. Pirmā vieta, ko mēs Šveicē dabūjām aplūkot, bija brīnīšīga pilsētiņa Lucerna, kur visi koki bija pilnos ziedos, tikai debess apmākusies un smalks lietutiņš lipāja; kaut ko uzfotografēt bija grūti, bet iespajds par pašu pilsētiņu - ļoti kulturāla, skaista, ar nelidzenu reljefu, - jauks iespajds par Šveices dabu, arhitektūru, ainavu, par visu to kultūru, tīrību un kārtību. Tālāk devāmies pa maģistrāli ("nelielu" tuneli 17 km kopgarumā), kas ved cauri Sv. Gotharda kalniem, tad izbraucām saules gaismā un saule vairs nepazuda visas pārējās dienas, ko mēs pavadījām Lugano, - zila debess, ziedi, ezers lejā ligojās zaļganiem vilpiem...

- Kas atbilda Jūsu līdzšinējai iztēles gleznei par konkrētām Raipa un Aspazijas vietām Šveicē un kas atšķīrās, varbūt pat izcēlās dzīvi izjustajā iespaidā? V. E. Šveices karti es jau sen biju skatījis un mēģinājis tajā sazīmēt vietas, kas saistītas ar Raipa dzīvi un darbību, tāpat arī dažādu ģeogrāfisku literatūru, arī melnbaltus un krāsainus atvēlus biju lūkojis. Parasti tādos attēlos viss izskatās daudz krāspāks, varavīkšpāināks nekā tas mēdz būt dzīvē. Bet jāsaka - Šveicē viss arī tiešām izskatījās pasakaini spilgts, skaists, tīrs.

Lugano pilsēta ielejā, kalnu iekšējā "vilpveidīgi".

terasveidīgi izvietota; dzelzceļš iet pa terasi, pa to Rainis un Aspazija ir daudzkārt braukuši. Dzelzceļš iet pāri dambim, pāri Lugano ezera vienam galam un ieiet mazākā kalnā Itālijas pusē.

Pa ezera malu varēja aizbraukt ar autobusu vai troļļibusu diezgan ērti līdz tai vietai, kur Rainis un Aspazija pavadījuši gandrīz 18 gadus (ja patur prātā, ka viņu pirmā apmešanās vieta 1906. gada sākumā bija Cirihe). Bez tam arī Lugano dzīvodami, reizēm Aspazija vai Rainis, dažkārt arī kopā, vai nu Bernē, vai Ciriņē uzturējās pat mēnešiem ilgi, tā ka Rainis un Aspazija, arī Šveicē dzīvodami, sarakstījās.

Šis Šveices apmeklējums, diemžēl, bija īss, jo tur jau vajadzētu padzīvot vairākus mēnešus, lai varētu visas dzejnieku takas izstaigāt. Visus kalnus, pa kuriem Rainis staigājis, paskatīties dažādos rakursos. Bet rosinošs arī tas, kas bija iespējams mīrķos, ko laime bija pavadīt Šveicē...

Daudz saprotamāka kļuva jau "Dagdas skiču burtnīcu" pati pirmā nodaļa "Addio, bella!", itālliskais kolorīts, kas ir šai burtnīcā, kur ir arī diezgan daudz ģeogrāfisku nosaukumu, piemēram, Čeneri-Pelnu kalni. Tiem dabūju divas reizes braukt garām un šo kalnu panorāmu skatīt tuvplānā.

Dagda ceļojis no vienas vietas uz otru un nelielā ģeogrāfiskā aplodā ir ciemi, ezeri, kāda naza pilsētina, kalniem visiem ir minēti ģeogrāfiskie nosaukumi (Bodio, Magadino, Brolla, Stabio, Faldo, Maroggia, Ostereo utt.). Ja nav dabā redzēts vai tiešā fotomateriālā, grūti iedomāties. Tāpat Sen Brē kalns, par ko Rainis diezgan daudz raksta arī savā grāmatā "Kastapola" 1928. g. Visi priekšstati, tēli, veidoli tagad ieguva spilgtu realitātes statusu,

kamēr agrāk tie bija diezgan bāli, abstrakti. Arī viens otrs cits dzējolīs ārpus pirmās burtnīcas, kurās Dagda stāsta par sevi, teiksim, "Čūsku vārdos". Itālijas kolorīts. Itālijas un itāliešu pieminēšana.

(Rainis dzīvoja Šveices Itāliešu kantonā.) Rainis ne-sauc Šveici vārdā, bet tikai Itāliju, itāliešus. Un vēl arī pēdējā burtnīcā "Mēness mēlīpa" "lielā pieminēta Olivija; pēdējā virsraksts gan ir "Mēness mēlīpa", bet pašā pirmajā lappusē—"Ar dievu, Mēness mēlīpa!", un tas ir pilnīgi analogs virsrakstam "Addio, bella!". Šādas sasaukšmes šai brīnišķīgajā piecu cilku grāmatā -itāliešais, respektīvi, Šveices, un latviskais, respektīvi, dzimtenes - šie momenti kompozicionāli un asociatīvi sasaistīti. Itāliešā līnija tagad ir daudz skaidrāka un labāk saprotama.

Diemžēl, viena no mājām, kur Rainis un Aspazija dzīvoja, nav saglabājusies, sen nojaukta. Bet vienā, kur tagad ir Lugano novada arhīvs, Rainim un Aspazijai ierādīta speciāla telpa, kur ekspozīcija, gleznas, reprodukcijas, grāmatas, dokumenti un to kopijas. Māja atrodas terasē, pakalnē. No vienas puses skatoties, izskatās vienstāva ēka, bet no lejpuses -divstāvu.

Satiksme iet gandrīz virs jumtiem pa ceļu, kas gar kalna malu virzās pa terasēm. Kāpjot augšā pa terasēm, virs mājīgas ir Džordžio (Jura) baznīca, ļoti jauku interjeru. Tur Rainis un Aspazija diezgan bieži iegriezušies, - tāds klusums, miers, var rast atslodzi no visiem uztraukumiem un nemiēra. Turpat pie baznīcīpas vairākos stāvos ir Čimītero (ko arī Rainis piemin savā grāmatā "Kastapolā"), kur ir daudzas un dažādas kapu vietas, arī Rainim savlaik pazīstami cilvēki apbedīti.

Ļoti žēl, ka nebija laika nokļūt Brē kalna pašā virsotnē. Baznīcīpa un kapsēta ir tikai kāda daļa no kalna;

kalns ir ap 800 m virs jūras līmeņa. Toties pašā varenākajā San Salvatores (Sv. Pestītāja) kalnā varēja pašu kalna galu sasniegt un baznīcipu, kur Rainis ir bijis un ko arī pieminējis savā dzejā. Tur ar maksas funikulieri līdz zināmai robežai varēja uzbraukt, tad kājām, apkārt kalnam līdz pašai virsotnei, un tad baznīcipai uz jumta-terasē, no kura varēja paslāties uz visu kopējo panorāmu. Rainis ne vienreiz vien ir tur bijis. Baznīcipas iekšienē ir vairāki apbedījumi sienā, viena no urnām ar epitāfiju kādam poļu brīvības cīnītājam, kuru Rainis piemin "Kastapolā". Bet viņam ir arī dzejojums "Karā kauti dvēselīte" ("Kalna galā nesiet mani guldīt"...), vietā, kas devusi ierosmi risinājumam dzejā, bija izdevība pabūt. Uz terases novietota mīcīpa plāksne ar shēmu-uzzīmēti kalni ar bultveida norādēm un nosaukumiem, atzīmēts augstums virs jūras līmeņa. Visu laiku bija zila debess un saule. Kā Saulcerīte Viese teica, kas nav bijis Salvatores kalna galā, tas nav Lugano bijis. Šī jaukā izdevība man arī bija.

-Kā vēl ir papildinājušies Jūsu priekšstati par poētisko situāciju, kādā tapuši Raiņa darbi Šveices posmā, veidojušies viņa dzejas tēli?

V.E. Bija pavasaris, ziedēja dažādi koki, magnolijas, glicīnijas, - sevišķi tās izraisīja manu interesi, jo pieminētas Raiņa dzejā, "Dagdas plēcās skiču burtnīcās", kuru daudzi dzejotāji radušies tieši šajā saules un skaidruma pavēnī.

"Pavasara ziedpīš - alikanta",

"Uz platām platanas saknēm

Mans sēdeklis",

"Zem liela viģes koka

Aug kalnu violas" utt.

Dažādus kokus un augus, kas piemēti Raiņa darbos, varēja aplūkot tuvplānā, aptaustīt ar roku, tēksim, pinijas, cipreses un citus ēteriskas vielas iztvaikojošus kokus. Tiešām, Rainis kādā no dzejotiem saka "Qui si sana" ("Še top vesels"). Lugano gaiss vēl šodien, kad automobili, auto, rīsi (hoteli, moteļu, sabūvēts daudz), tomēr - gaiss pie ezera ir tīrs, dzidrs un, gribas domāt, veseļi nekaitīgs, tāds ar jaukiem fitoncīdiem piesātināts, ka patikami, viegli elpot. Tīri fiziski var pārliecināties, ka ir taisība Rainim, ka Aspazija nekad nebūtu varējusi uzrakstīt savu "Saula no stūrīti", ja nebūtu šajā Kastapolas skaistuma pavēni, jo pati daba ar savu labestību, veselīgo noskaņu, ķīmisko utt. sastāvu veicina labas, gaišas un humānas domas. Un, ja Rainis vēlāk, atgriezies no Šveices, savā mūža nogalē vairākkārt ir izteicies vai arī literāriem varoņiem tādu raksturojumu devis - lūk, Dagda, piemēram, kļuvis par dienvidnieku ar savām īpatnībām, ziemeļos - tur vairāk nīst, bet dienvidos - mil, - tās nav tikai metaforas vai spārnoti izteicieni, aiz tiem ir arī sava reālā puse, jo Dienvidšveices brīnīgā daba, zilā debess, saule ir brīnumainu iespaidu atstājusi uz abiem dzejniekiem, sevišķi uz Raini. Arī poēma "Ave, sol!", kuru viņš iesāka kā saules dziesmu Slobodskā pie Vjatkas, tālu ziemeļos (tur bija tikai uzmetumus izdarījis, dažādas strofas uzrakstījis), - saules dziesma tapa pilnā veidā un arī nosaukumu ieguva tieši Šveicē. Jo kādos svētkos, acīmredzot, kādā karnevālā Rainis bija dzirdējis seno romiešu sveicienu un tas viņam bija licies ļoti piemērots virsraksts viņa poēmai par sauli. Poēma ir ļoti sarežģīta, ļoti interesanta, un katrā ziņā tā nebūtu tāda, kādā tā ir, ja nebūtu bijis Kastapolas saules pār Raiņa galvu.

Tā kā nebija Lugano foruma oficiāls dalībnieks, bet "tūrists", kas apceļo Šveici, es un daži mani ceļabiedri izmantojām katru izdevību, lai brauktu uz Kastanolu. Vienā no braucieniem aizgājām kājām gar ezera malu. Tur vietām ir diezga bīstami, jo no stāvajām klintīm krit iežu gabaliņi, mazāki un lielāki; vietām ir uzlikti nelieli jumtiņi, lai neuzkrit uz galvas. Sīka epizode, ko, lasot tāpat un nezinot situāciju, var viegli palaist garām. - Aspazija savās atmiņās stāsta, ka teikusi - viņai patik kāda puķe ezera malā, Rainis galanti aizgājis, noplūcis puķi un plēnējis dzejniecei. Viņa teikusi - es jau pati varēju, viņš - nē, nē, te tie gruvekliši var tev uz galvas uzkrīst. - - Tā nu iznāca redzēt arī tos "gruveklišus" un, par laimi, man neviens uz galvas neuzkrita. . . . Kā suveniru paņemt vienu otru sev varēju. Kādas pusstundas gājumā pa dažādām laipām un celiņiem ir maza, maza pilsētiņa Gandrija, pilnīgi klintīs, tūrisma vieta. Starp to un ciema iņiem ir klints - Roko di Gandrija, pie kuras Rainis bieži gāja strādāt. Uz klinti mēs paskatījāmies no abām pusēm un dabūjām dzirdēt, kā ciematīnā apalā stundā zvani zvana, bija diezgan vareni. Dzordžio baznīciņas zvani jau bija Rainim un Aspazijai, droši vien, pulksteņa vietā.

Būtu patikami tur padzīvot ilgāk, izstaigāt pa visām taciņām Brē kalnā, apiet San Salvatores kalnu pa serpentinēm no pašas apakšas, - viens tāds uzkāpiens jau prasa kurmet veselū dienu. Vismaz kāds priekšstats par šo zemes stūrīti un brīnišķīgo ezeru (tas ir neregulāras formas, starp kalniem, atgādina jūras dziļnieku astoņkāji). Vai kādreiz vēl izdosies tur nokļūt, tas ir jautājums, bet gribētos kādu ilgāku laiku - dažas nedēļas, mēnesi vai pārīs tur padzīvot, jo, lai istī izprastu Raini un daļā

zībā arī Aspazijas daiļradē vienu otru liniju, arī "Saulainā stūrīša" poētiku un poēziju, bez šaubām, iepazīšanās ar to zemi, kur dzejnieki dzīvojuši, daudz ko palīdz. Kā teica kāds slavens vācu dzejnieks, domājam droši vien ne tikai sevi, bet it sevišķi savus kolēģus: "Dzejnieku lai saprast spētu, jādodas uz viņa sētu."

Kaut arī tā bija irēta sēta, tomēr - piecpadsmit gadus Luga, Kastanola bija dzejnieku Raiņa un Aspazijas sēta.

Piezīme. Docents Vilnis Eihvalds strādā Universitātē no 1968. gada. Pēc brauciena uz Rostovu 1988. gadā šis bija viņa otrais ārzemju ceļojums.

Lidija Leikuma

DESMIT DIENAS MINSTERĒ

1990. gada maija sākumu pavadīju VFR pilsētā Minsterē, kura latviešiem vispirnām kārtām asociējas ar Minsteres latviešu ģimnāziju, kas ir vienīgā pilna kurša latviešu ģimnāzija ārpus Latvijas un pastāv jau 45 gadus (gan ne uzreiz kā ģimnāzija).

Atgādināšu īsumā šīs skolas vēsturi.

Skola bēgļu gaitās nonākušo latviešu bērniem sākotnēji tika organizēta Detmoldā 1946. gadā, mācību procesā stingri pieturoties pie pirmskara Latvijas skolu programmām un tradīcijām.

1948. gadā latviešu skola tika pārcelta uz 12 km attālo Augustdorfas ciemu un nosaukta par Augustdorfas latviešu ģimnāziju. Jau ar 1950. gadu strauji pieauga ģimnāzijas audzēkņu skaits sakarā ar bēgļu nomelņu un skolu likvidēšanu citās Vācijas vietās, bet, sākoties latviešu emigrācijai uz citām pasaules valstīm, tas pakāpeniski saruka. Arī turpmāk ģimnāzistu skaits zinā mērojamu gan uzplūdi, gan atplūdi, kam ir vistiešākais sakars ar politisko situāciju Eiropā, vācu varas iestāžu attieksmi un atbalstu, trimdas latviešu iespējām uzturēt kontaktus ar palicējiem dzimtenē.

Pirmais latviešu ģimnāzijas direktors bija A. Dravnieks, agrākais tautskolu direktors Rīgā, tad - A. Leshnieks, bijušais Rīgas I Valsts ģimnāzijas direktors, pēc tam - ilgāku laiku (1949. - 1962.) A. Dreimanis, bijušais Talsu ģimnāzijas direktors.

A. Dreimana vadības laikā, 1957. gadā, Augustdorfas skola

personiskajām mantām, grāmatām, rokrakstu kladēm.

Par visu šo plašo saimniecību nenogurdama rūpējas bijusi Minsteres Latviešu ģimnāzijas bioloģijas un tīcības mācības skolotāja, pašreizējā ģimnāzijas bibliotēkas bibliotekāre, arhīva un muzeju pārzine bioloģijas zinātņu doktore Austra Rudzīte.

Ja par abām augstāk minētajām vietām, kurp tradicionāli veduši latviešu tūristu ceļi, mūsu pēdējo gadu presē bijis diezgan daudz ziņu, objekts ar nosaukumu "Latgaļu sāta" daudziem latviešiem diemžēl tā arī palicis "terra incognita". Īstenībā Minsteres "Latgaļu sāta" ir plaša emigrācijā izdoto latgaliņu grāmatu krātuve ar vēl neiesiēto vai nebrošēto izdevumu noliktavu, kā arī citu latgaliņu kultūras priekšmetu glabātuve.

Kāpēc tieši latgaliņu grāmatu krātuve un kāpēc Vācijā? Šeit nepieciešama plašāka informācija, kaut patiesībā jārunā galvenokārt par viena cilvēka - grāmatizodēja Vladislava Lōča - Latgalei dzīvotu mūžu.

1944. gadā kopā ar citiem latviešu bēgļiem nokļuvis Vācijā, Vl. Lōcis centās maksimāli ātri atsākt grāmatu izdošanu Latgales latviešiem. Šis darbs bija viņa aicinājums, viņa sūtība, viņa dzīves jēga.

Savu ieceru realizāciju Vl. Lōcis sāka vēl dzimtenē 1938. g. pavasarī, kad, kopā ar J. Cibulski izstaigājis garus ceļus, sapņema iespēšanas atļauju piecām latgaliņu grāmatām (no sagatavotajām 32) uz J. Cibulski, A. Jūrdža mazdēla, vārda. Tā gada laikā ceļu pie lasītājiem atrada pirmais "Tāvu zemes kalendārs", Vl. Lōča romāna "Myuža dienas" 1. daļa, J. Pabērza "Dzejas", B. Brežgo vēsturiskais apcerējums "Latgales zemnieki krievu dzimtbyušonas laikūs", kā arī L. Latkovska tulkotā luga "Morais mūcekļis".

Sekoja 1942., grāmatu iespēšanas ziņā latgaliņiem

lasītā sakarā, turot prātā nepieciešamību kuplināt skolēnu valodu. Dot, kā saka, labāk nāciet un izlasiet paši!

Nedaudz informēšu arī par Minsteres Latviešu ģimnāzijas bibliotēku. Tā sāka komplektēt vēl Augustdorfā. Sākotnēji bibliotēkas fondos ietilpa galvenokārt skolas mācību grāmatas un latviešu daiļliteratūra. Fondi pakāpeniski papildinājās, likvidējoties mazākām latviešu bēgļu nomētņēm un skolām, kā arī pārņemot aizsaules ceļus sākušo latviešu emigrantu bibliotēkas. Laika gaitā pieauga jaundibināto latviešu grāmatu apgādu un privātzdevēju dāvinājumu, kā arī privātpersonu sūtījumu skaits no dažādām pasaulēs malām.

Minsteres Latviešu ģimnāzijas bibliotēka noreti sapēmusi isti plašus mantojumus. Tāds ir, piemēram, tā sauktais Stāka arhivs. Ilgus gadus vākdams kopā latviešu grāmatas, brošūras, periodikas rakstus u.c. sīkākus izdevumus. Alfrēds Stāks bija sakrājis plašu bibliotēku, kura pēc īpašnieka nāves tika pārvesta uz Minsteri. Stāka arhīvā ietilpst viņa 70 kļodes ar izrakstiem no trimdas latviešu periodikas par laikposmu no 1944. līdz 1976. gadam. Izraksti satur ziņas gan par autoriem, gan rakstiem dažādās nozarēs.

1965. gadā uz Minsteres Latviešu ģimnāziju pārvestas J. Jaunsudrabiņa grāmatas, gleznas, rokraksti un visa viņa Mēnesnīcas istabas iekārta, izveidojot šeit J. Jaunsudrabiņa muzeju.

1978. gadā pie bibliotēkas iekārtots arī Z. Mauriņas un K. Raudives muzejs, pārvedot šurp no Bad Krocingas abu izcilo latviešu domātāju grāmatas, Mauriņas darba istabas iekārtu, Raudives rakstāmgaldus un atsevišķas citas lietas (gleznas, fotogrāfijas).

Iekārtots arī P. Ērmana piemīņas stūritis ar viņa

nezaudētu laiku ceļam, Vl. Lōcis netālu no drukātavas bija noirējis nelielu istabīņu, kurā varēja atpūsties un pārnakšpot, ja darbi ievilkās. Kā atceras laikabiedri, Traunšteinas diennaktis Vl. Lōcis strādājis apmēram 20 stundas (un tā gandrīz 40 gadus!), veicot darbu, ko normālos apstākļos būtu darījuši vismaz trīs cilvēki.

Darbs Traunšteinas spiestuvē tur klāt nebija Vl. Lōča maizesdarbs, jo iztiku viņš pelnīja ar izdevīgi atrasto naktssarga amatu, kur galvenais darbs bija būt nomodā. Vl. Lōcis tad nēma līdzīgu mazu rakstāmmašīnu un netraucēts strādāja pie latgaliešu iespieddarbiem arī naktīs.

Liela daļa iespiesto grāmatu iegūla noliktavas plauktos, jo drukāts tika ar aprēķinu, lai grāmatu pietiktu arī lasītājiem dzimtenē, kad tā kļūtu brīva. Var tikai apbrīnot Vl. Lōča un viņa tuvāko darbības biedru fanātisko ticību tam, ka viņu grāmatas kādreiz tomēr sasniegs lasītāju! Kaut arī gaidas un cerības ievilkās 40 gadu garumā, kaut arī bija skaidri zināms, ka dzimtenē latgaliešu rakstu valoda ārpus vairāk vai mazāk vajātās baznīcas nekur vairs nefunkcionē!!

Ar 1955. gada 1. janvāri izdevniecību pārveidoja par paju sabiedrību un nosauca par Latgaļu izdevniecību. Galvenais darītājs tik un tā palika iepriekšējais - Vladislavs Lōcis, līdz 1984. gada 30. decembrī pārpūlētā sirds atteicās klausīt saimnieku, tā arī neieraudzījušu izsapnoto brīvo dzimteni. Toties tai bija sarūpētas gandrīz 130 grāmatas, žurnāli "Dzeive", avīzes, "Latgolas Bolss"...

"Latgaļu sāta" Minsterē ir pēdējā Vl. Lōča iecere, kas iemiesota dzīvē, pateicoties tās tagadējam saimniekam Albertam Spoģim, pedagogam, filozofam un dzejniekam.

Jau 1983. gadā Vl. Lōcis uzsāka ziedojumu vākšanu nama iegādei Itālijā vai Vācijā, lai būtu kur novietot izdotās

īpaši ražīgais 1943. un 1944. gads, kad tika nodrukāti trīs turpmākie "Tāvu zemes kalendari", trīs vērtīgi vēsturnieka B. Brežgo darbi, "Rokstu krājums latgaļu drukas aizlieguma atcelšanas 40 gadu atcerē", seši rakstu krājumi "Olūts", daudzu Latgales autoru oriģinālproza un dzeja (Madsolas Jōpa "Lynu zidi", J. Klidzēja "Gōjputnu dzīsmē", V. Mundura "Stosti", M. Skujas "Nazipā" u.c.), kopā vairāk nekā 30 grāmatu un avīzes "Latgolas Bolss" 55 numuri.

Pēc izceļošanas no Latvijas Vl. Lōcis sākumā apmetās netālu no Altetingas. Uz tuvējo Neuetingas nometni 1945. gadā bija pārvietoti daudzi šai apvidū nokļuvušie latvieši, un tā jau Neuetingā sākās samērā rosiņa sabiedriskā dzīve. Vl. Lōcis turpināja iesākto darbu pie latgaliešu grāmatām, un jau šīnī pašā 1945. gadā lasītāji saņēma pirmās plānās brošūriņas, uz kuru vāka kā senāk bija lasāms uzraksts "Vl. Lōča izdevniecība".

Uzskaitīsim šo sākumu: M. Andžānes stāsts "Jauni zōboki", J. Klidzēja stāsts "Upe plyust" un divas grāmatīņas ar nosaukumu "Dzimtines skoti" ar Fr. Murāna un O. Rupaīņa dzejoļiem un sirdij tik dārgajām fotogrāfijām no tālās dzimtenes - 1945. g.; O. Rupaīņa A. Jūrdžam un P. Miglinīkam veltītā drāma "Kod pyrmi galli dzidēja" un Fr. Murāna dzejoļu krājums "Ilgu zeme" - 1946. g.; N. Neikšāniša fabulas "Cimā pi Aizopa" ar jaukajām Veras Libingas vinjetēm - 1947. gadā.

1948. gadā izdoto grāmatu titullapās redzam Traunšteinas vārdu. Tad Vl. Lōcis jau dzīvoja Mīnhenē un bija vienojies par latgaliešu grāmatu iespīšanu kādā drukātavē ne visai tālajā Traunsteīnā. Spiestuves īpašnieks iāvis Vl. Lōcim šurp nākt un strādāt jebkurā viņam izdevīgā laikā, kas pilnībā arī ticis izmāntots. Lai

nezaudētu laiku ceļam, Vl. Lōcis netālu no drukātavas bija noirējis nelielu istabīņu, kurā varēja atpūsties un pārnakšpot, ja darbi ievilkās. Kā atceras laikabiedri, Traunšteinas diennaktis Vl. Lōcis strādājis apmēram 20 stundas (un tā gandrīz 40 gadus!), veicot darbu, ko normālos apstākļos būtu darījuši vismaz trīs cilvēki.

Darbs Traunšteinas spiestuvē tur klāt nebija Vl. Lōča maizesdarbs, jo iztiku viņš pelnīja ar izdevīgi atrasto naktssarga amatu, kur galvenais darbs bija būt nomodā. Vl. Lōcis tad nēma līdzīgu mazu rakstāmašīnu un netraucēts strādāja pie latgaliešu iespēddarbiem arī naktīs.

Liela daļa iespiesto grāmatu iegūla noliktavas plauktos, jo drukāts tika ar aprēķinu, lai grāmatu pietiktu arī lasītājiem dzimtenē, kad tā kļūtu brīva. Var tikai apbrīnot Vl. Lōča un viņa tuvāko darbības biedru fanātisko ticību tam, ka viņu grāmatas kādreiz tomēr sasniegs lasītāju! Kaut arī gaidas un cerības ievilkās 40 gadu garumā, kaut arī bija skaidri zināms, ka dzimtenē latgaliešu rakstu valoda ārpus vairāk vai mazāk vajātās baznīcas nekur vairs nefunkcionē!!

Ar 1955. gada 1. janvāri izdevniecību pārveidoja par paju sabiedrību un nosauca par Latgaļu izdevniecību. Galvenais darītājs tik un tā palika iepriekšējais - Vladislavs Lōcis, līdz 1984. gada 30. decembrī pārpūlētā sirds atteicās klausīt saimnieku, tā arī neleraudzijušu izsapņoto brīvo dzimteni. Toties tai bija sarūpētas gandrīz 130 grāmatas, žurnāli "Dzeive", avīzes, "Latgolas Bolss"...

"Latgaļu sāta" Minsterē ir pēdējā Vl. Lōča iecere, kas iemiesota dzīvē, pateicoties tās iegādājam saimniekam Albertam Spoģim, pedagogam, filozofam un dzejniekam.

Jau 1983. gadā Vl. Lōcis uzsāka ziedojumu vākšanu nama iegādei Itālijā vai Vācijā, lai būtu kur novietot izdotās

grāmatas, kalendārus, žurnālus, uzglabāt citas kultūras vērtības, uzņemt cieminus. Par māju rūpētos atsevišķi šeit pastāvīgi dzīvojoši pensionāri. Paredzētajam pirkumam Vl. Lōcis bija pārskaitījis arī visus savus naudas ietaupījumus.

"Latgaļu sātu" Minsterē (atklāta 1987.gadā) Vl. Lōcis vairs nedabūja redzēt (kaut zināja, kur un kā grāmatas turpmāk tiks uzglabātas), toties iespēja skatīties un vērtēt ir mums, jo "Latgola runoj"...

Vl. iespēju pabūt Minsteres universitātes Slāvu-baltu semināra bibliotēkā, kuras iekārtošanā un bagātināšanā lieli nopelni ir mūsu tautietim Ojāram Rozītim senioram. Tur atrodam gan pirmskara, gan pēc kara gadu leišu un latviešu (pirmo vairāk) valodnieku un literātu darbi. Vēl vairāk, protams, ir literatūras slāvu valodās. Bibliotēkas fondi ir ērti izkārtoti, tajos orientēties palīdz rūpīgi izstrādātie katalogi, kādi dienzēl vairs netiek gatavoti par pēdējiem gadiem.

Praktisko latviešu valodu ārpus zinātniskajām disciplinām seminārā parasti mācās neliela studentu grupa no dažādām universitātes fakultātēm (semināriem).

Lielaajā Minsteres universitātes bibliotēkā paguvu tikai ieskriet. Tā iekārtota atbilstoši moderno bibliotēku prasībām, studentu rīcībā - iespēja nokopēt jebkuru viņiem vajadzīgo shēmu, tabulu, rakstu, grāmatu, kaut arī, ja paliek tāda vēlēšanās, var saņemt nepieciešamo grāmatu uz mājām. Pakalpojumi - maksas.

Filologu plaukti, dabiski, izskatījās krietni pieticīgāki nekā Slāvu - baltu semināra bibliotēkā. Šeit atradās galvenokārt dailliteratūra krievu valodā - Bloka, Bulgakova, Čehova, Gogoļa u.c. klasiku darbi. Visplašāk pārstāvēti bija Bupins, Dostojevskis, Solženicins.

No latviešiem redzēju vienīgi Z. Mauriņas apcerējumu par F. Dostojevski (vācu valodā).

Beigu secinājums pašsaprotams : šādi komandējumi bagātina, izglīto, rosina jeb, isāk, palīdz sekmīgāk strādāt. Par tādu skaita palielināšanos universitātes docētāji tikai priecātos.

1990. gada pavasarī lekciju ciklu latviešu trimdas literatūrā LU Filoloģijas fakultātes latviešu valodas un literatūras specialitātes studentiem nolasīja Madīsonas universitātes (ASV) profesors Valters Nollendorfs. Vieslektors atzina, ka latviešu trimdas literatūra nav sistemātiski pētīta ne Latvijā, ne trimdā un aicināja palūkoties uz latviešu trimdas literatūru vienā aspektā, trimda (eksilstāvoklis) un tās izpausmes literatūrā. Mazāk iedziļinoties žanru poētiskas nišās, V. Nollendorfs akcentēja trimdas psiholoģijas (disasociācija, dislokācija, diskontinuitāte) un ideoloģijas īpatnības un latviešu pēckara trimdas literatūras savdabību mūsdienu eksilliteratūras (Marija Unders, Jonas Mekas, Kami, Pasternaks u.c.) kontekstā.

Motīvanalīzes sakarā V. Nollendorfs nodalīja trīs atšķirīgas rakstnieku paaudzes, lielāku vērību veltot vidējās paaudzes (Latvijas laikā Latvijā dzimušo) rakstnieku trimdā sarakstītajiem darbiem, kā arī trimdas literatūrās periodikas, īpaši "Jaunās Gaitas", problēmām. Tika raksturoti M. Zivertā, G. Janovska, Z. Lazdas, V. Tomas, A. Ruņģa, S. Ruņģes, U. Ģērmana, G. Zarīņa, G. Salīņa, V. Zepa, Dz. Soduma, L. Tauna, A. Dziruma, V. Krāslavieša, M. Gūtmanes, I. Šķipsnas, V. Dreimanes, D. Šķēles, A. Jaunzemes, R. Rīdnieka, A. Ivaskas, B. Veisbergas u.c. rakstnieku darbi, akcentējot trimdas kā vidutājliteratūras (kur apvienojas latviski specifiskais ar mītnes zemi kultūras savdabību) starp latviešu un pasaules literatūru vērtību un nozīmi. Vieslektora organizētajās seminārnodarībās par

trīmdas literatūru referēja arī LU studenti: R. Boldāna par V. Strēlertes, bet J. Andersons par A. Egliša dzeju. Tuvāk raksturojot G. Janovska ("Pēc pēdējās", "Sola"), V. Zepa ("Kāves dēls kurbads"), I. Šķipsnas ("Aiz septītā tilta", "Vidējā īstenība", "Neapsolītās zemes"), R. Ridznieka ("Zelta motocikls") prozu, V. Nollendorfs pievērsās daiļdarbu analīzes un interpretācijas problēmai: kā atklāt saturu, pateikt būtību, neatstāstot saturu?

Profesora Nollendorfa lasīšanas stils bija patiesi humanitārs. Katrā lekcijā ap kaklu bija prievīte, uz lūpām laipns smaids, visu saprotošas (gana smējušās, gana raudājušās) acis. Lekciju ciklu klausījās ne tikai LU studenti un docētāji, bet arī Zinātņu akadēmijas, muzeju, izdevniecību un bibliotēku filologi, kā arī citi interesanti.

Dace Lūse

GRAUĒTO LATVIEŠU FILOLOGU SAIMEI JAUNS PAPILDINĀJUMS

1990. gada 8. jūnijā disertāciju " Cilvēks un laikmets Alberta Bela romānos" filoloģijas zinātņu kandidāta grāda iegūšanai aizstāvēja Latviešu literatūras katedras kolēģe Dace Ūdre. Disertācijas pamatā ir gan autores cienītā romānista daiļrades vērtējums, gan arī ilgu gadu nerimtīga interese par mūsdienu latviešu literatūras un kritikas attīstības tendencēm, turkiāt arī pašai līdzdarbojoties šī procesa aktivizēšanā.

Gadu iepriekš- 1989. gadā - apgādā "Liesma" iznāca D. Ūdres monogrāfija "Nomods" par A. Bela daiļradi. Šī monogrāfija līdz tam un arī līdz šim ir plašākais rakstnieka darbības vērtējums. Turklāt ne katram filoloģijas zinātņu kandidātam Latvijā pirms disertācijas aizstāvēšanas nāk klajā monogrāfisks pētījums grāmatas izskatā.

Alberta Bela romāni D. Ūdres disertācijā skatīti galvenokārt kā laikmeta sociāli psiholoģiskā klimata atspoguļojumi. Disertācijā izsekots diviem stila ziņā dažādiem periodiem A. Bela romānistikā : 1) kad plaši tiek izmantotas modernā, t. s. apziņas plūsmas, romāna izteiksmes līdzekļu iespējas un 2) kad rakstnieks iztiek ar ārēji vienkāršu vēstījumu un tēlojumu. A. Bela romānistiku raksturojot, spilgti atklājas mūsu gadsimta 60.-80. gadu Latvijas dažādie sabiedrības slāņi, bet galvenokārt inteliģence ar saviem patiesības meklējumiem pagātnē un šodienā, ar savu skepsi, rūgtumu, vientulību un ar saviem centieniem uzturēt, saglabāt, saudzēt na-

cionālo pašapziņu un pašcieņu.

Daces Ūdres pētījums ir pamatīga darba rezultāts, tas uzrakstīts ar dziļu interesi par rakstnieka daiļradi un par to savdabīgo laikposmu, kuru esam dzīvojuši. Lai šis pētījums būtu kāpņu laukums tālākām mūsdienu latviešu literatūras studijām un zinātnu doktora disertācijas tapšanai.

Ieva Kalniņa

JAUNS PĒTĪJUMS PAR LATVIEŠU LITERĀRO PASAKU

1990.gada 8.jūnijā Valodas un literatūras institūta zinātniskā līdzstrādniece Māra Daneberga aizstāvēja filoloģijas zinātņu kandidāta grādu. Disertācijā "Latviešu literārā pasaka" autore izsekojusi literārās pasakas attīstību no tās pirmsākumiem līdz mūsdienām, no Vecā Stendera darbiem līdz Im.Ziedoņa un Vika pasakām. Tā kā trimdas autoru pasakas Latvijā vēl nav pilnībā pieejamas, M.Daneberga tās nolēmusi apskatīt turpmākajos pētījumos. Līdz šim latviešu literatūrzinātnē lielāki pētījumi par atsevišķiem pasaku žanra meistariem ir I.Kiršentālei par A.Saksi, A.Priedīti par K.Skalbi, bet par literārās pasakas žanrisko attīstību M.Danebergas pētījum ir pirmais.

M.Daneberga parādījusi latviešu pasaku žanra attīstības savdabību, ko nosaka vairāki apstākļi:

1) latviešu literārās pasakas žanrs neattīstījās senām literatūrām raksturīgā gaitā - tautas pasaka - tās pieraksts - literārā apdare - oriģinālpasaka, jo latviešu literatūras sasprindzināti paātrinātā attīstība noteica citu tautu literārās pieredzes apgūšanu,

2) latviešu literārās pasakas ciešā saikne ar folkloras tradīcijām, rakstnieki pievēršas folklorai, gan paplašinot pasakas žanra robežas, gan pārvarot dažādas krīzes sabiedrības vai radošās personības dzīvē: tieši folkloras palīdz saglabāt vispārcilvēcisko, mūžīgās vērtības.

3) latviešu literārās pasakās mākslinieciskā fantāzija cieši saistīta ar realitāti, acīmredzot to nosaka gan tautas nacionālā rakstura īpatnības, gan reālisma tradi-

cijas latviešu literatūrā, gan ciešā nacionālās literatūras saistība ar sabiedriskajiem procesiem.

Latviešu literatūrzinātne ieguvusi jaunu, nopietnu, erudītu literatūrvēsturnieci.

Inguna Sekste
PĒTĪJUMS MODERNISMA ESTĒTIKĀ

1990. gada 21. novembrī disertāciju filoloģijas zinātņu kandidātes grāda iegūšanai aizstāvēja Lilita Kadaša. Darba tēma - "Ironija kā pasaulskatījums latviešu literatūrā (K. Zariņš, E. Adamsons, M. Birze)". Ierosme problēmas izpētei gūta T. Zālītes lekcijās LU Svešvalodu fakultātē.

L. Kadašas interešu lokā ir latviešu literatūrzinātnē līdz šim maz pētīta modernisma estētika, modernisma izpausmes latviešu literatūrā. Ironija uzskatāma par vienu no būtiskākajām modernisma kategorijām. Disertācijas 1. daļā autore aplūko problēmas teorētiskos aspektus, dažādas ironijas jēdziena izpratnes. Piemēram, tā var izpausties kā tropi un kā stilistisks papēmiens. Jau plašākus literārā teksta fragmentus aptver t. s. situācijas radītā ironija. Augstākā pakāpe - ironija kā pasaulskatījums, kā poētiskās domāšanas veids, kad ironija ieslēpta pašā mākslinieciskās pasaules karkasā. Ironija, kā norāda L. Kadaša, saistās ar polifonu esamības uztveri, tā būtiski raksturo 20. gadsimta cilvēka sašķeīto, dialogisko domāšanu. Disertācijas 1. daļē aptverts plašs teorētiskās un daļlīteratūras materiāls, ir atsauces arī uz kino un tēlotājmākslu. Materiāls izklāstīts L. Kadašai raksturīgajā filozofiski asociatīvajā stilā.

Tālāk analizēta ironijas kā pasaulskatījuma izpausme atsevišķu autoru darbos, atklājot kā kopīgo, tā atšķirīgo. Daļu nosaukumi: Kārļa Zariņa antivaronis. Ironijas un estētisma krustpunkti Erika Adamsona daļlīradē. Miervalža Birzes ironiskā harmonija. Vienlaicīgi uzmanības lokā tiek turētas paralēles ar pasaules literatūru.

Nobeigumā L. kadaša īsi rezumē ironijas likteni latviešu padomju literatūras periodā, norādot, ka despotiskas varas klātienē likumsakarīgāka ir sociālas ievirzes literatūra.

L. Kadaša pasvitro ironijas cilvēcisko nozīmi. Tā "cilvēkam ļauj pārvarēt domāšanas naiivitāti un vienkāršotu dzīves uztveri. Ironija "pārslēdz citā reģistrā" pat bezcerību un rezignāciju - citu iespēju, jaunu potenci reģistrā. Netieši tā apliecina turpinājumu, vitalitāti, iecietību."

Disertācijas aizstāvēšanas gaitā līdzās ļoti atzinīgiem vārdiem oponenti izteica vēlējumu, lai tālākos pētījumos netiktu aizmirsta arī t.s. tradicionālā literatūra (kas pie mums tomēr pārsvarā) un iezīmētos šīs tradicionālītes un modernistisko meklējumu attiecības.

F I L O L O G U B I E D R Ī B Ā

Ieva Kalniņa

P. ŠMITU ATCEROTIES

1990. gada 13. februārī Filologu biedrības sanāksme bija veltīta P. Šmita devumam latviešu folkloristikā un valodniecībā. Referātus nolasīja J. Rozenbergs un M. Rudzīte. J. Rozenbergs vērtēja P. Šmita folkloristisko darbību, uzsverot, ka P. Šmits ir risinājis nozīmīgākās latviešu folkloristikas problēmas. P. Šmits bija viens no pirmajiem, kas salīdzināmajā folkloristikā orientējās gan uz Austrumiem, gan uz Rietumiem, viņš ir latviešu mitoloģijas zinātniskās metodoloģijas pamatlicējs, pirmais, kas folkloras pētniecībā par avotiem izmantoja gan tautas dziesmas, gan teikas un pasakas, gan ticējumus, gan hronikas u.c. materiālus.

Par galvenajiem kavēkļiem latviešu mitoloģijas attīstībā P. Šmits uzskatīja pārliecību, ka galvenais mitoloģijas avots ir hronikas un uzskatu, ka prūši, leiši, latvieši sākotnēji bijusi viena tauta. P. Šmits ir vienīgais latviešu folklorists, kas tik asi aizstāv folkloru kā vēstures avotu. J. Rozenberga plašajā referātā par P. Šmitu bija iespējams uzzināt gan viņa pozīciju būtiskos folkloras izpētes jautājumos, gan arī to, kāda bijusi P. Šmita nostāja atsevišķos sīkākos jautājumos (piem., par magonēm tautasdziesmās).

M. Rudzīte vērtēja P. Šmitu kā valodnieku. P. Šmitam ir valodnieciski darbi par G. Elgera, G. Mancela, J. Langija vārdniecām, E. Glikas Bībeles valodu. Nozīmīgs ir arī P. Šmita devums leksikoloģijā, te viņš plaši izmantojis savas zināšanas etnogrāfijā.

Diemžēl referentes slimības dēļ izpalika referāts par P. Šmitu kā sinologu.

Sanāksme bija kupli apmeklēta.

Anastasija Slikāne

ASPAZIJAI - 125

1990. gada 27. martā notika Aspazijas 125 gadu jubilejai veltīta pēcpusdiena. Par Aspazijas dzīvi un daiļradi (pēc Raiņa nāves) referēja zinātniece Astrida Slanke (ASV).

A. Slanke uzrakstījusi grāmatu par Aspazijas dzīvi un daiļradi (angļu valodā) un tāo jādi iepazīstinājusi ar šo rakstnieci citas tautas. Referente labi parāda to, ka Aspazija pēc Raiņa nāves izjūt lielu vientulību un viss skats rakstniecei pavērsts atpakaļ. Aspazija pie Raiņa kapa apsoliņa, ka nobeigs viņa nepabeigtās drāmas. Vai šai solījumā nav pateikts noslēpums, ka Aspazija rakstīja atsevišķus cēlienus Raiņa lūgās? Arī Raiņa dienasgrāmatas publicēšana saderas ar solījumu pie kapa, jo dienasgrāmata bija abu kopdarbs.

„ Aspazijas pēdējos darbos atklājas pārdzīvotais. Saasinās problēma : kā savienot ideālu - ziedoties cilvēces labā ar ikdienas praktiskajām vajadzībām (naudas trūkumu, par to liecina Aspazijas luga "Velna nauda"). Krājums "Zem vakara zvaigznēs " ir kopsavilkums visai Aspazijas dzīvei.

Pārrunās piedalās E. Knope, Dz. Vārdaune u. c.

Ieva Kalniņa

KĀRĻA STRAUBERGA ATGRIEŠANĀS LATVIJAS UNIVERSITĀTĒ

1990. gada 12. jūnijā Filologu biedrība pieņēma un atcerējās izcilu latviešu kultūras darbinieku Kārli Straubergu. 15. jūnijā, dienu pēc K. Strauberga 100 gadskārtas, viņa piēslus pārāpbedīja dzimtās Džūkstes vecajā kapsētā. K. Straubergs studēja klasisko filoloģiju Maskavas universitātē un arheoloģiju Maskavas Arheoloģijas institūtā. Kopš 1919. g. K. Straubergs bija LU docents, pēc tam profesors klasiskajā filoloģijā, kā arī 1940. g. un 1941.-1943. g. LU prorektors, no 1929.-1944. g. Latviešu folkloras krātūves pārzinis. 1944. g. K. Straubergs devās trimdā uz Zviedriju, kur mira 1962. g.

K. Strauberga piemēnas sarīkojumā referātus par viņa devumu latviešu folkloristikā nolasīja Jānis Rozenbergs un Elga Olupe, atmiņās par viņu kā klasiskās filoloģijas pasniedzēju, kura pamatprincips bija "kam ir ausis, tas lai dzird", dalījās Anna Rāte, par zinātnieka trimdas gadiem stāstīja K. Strauberga dēli - Andrejs un Jānis. Visi runātāji atzīmēja K. Strauberga fantastiskās darba spējas, plašās zināšanas klasiskajā filoloģijā, latviešu folklorā, vēsturē. J. Rozenbergs nosauca viņu par vienu no pēdējiem latviešu zinātnes patiesajiem enciklopēdistiem un akadēmistiem. Milzīgs ir K. Strauberga ieguldījums latviešu tautas ieražu un buramvārdu pētniecībā, salīdzināmajā mitoloģijā, antīko tekstu tulkošanā. Minēsim tikai dažus K. Strauberga darbus: "Latviešu buramie vārdi", "Latviešu tautas paražas", "Grieķu eposs, lirika, drāma", ap 400 šķirķļu "Latviešu konversācijas vārdnicā", 16 raksti "Latviešu tautas dziesmās" (I - XII. Kopenhāgena, 1952. - 1956.) u. c.

SARĪKOJUMS FILOLOGU BIEDRĪBĀ

1990. gada 13. novembrī tika atzīmēta skolotājas un valodnieces Mērijas Saules-Sleines (98) jubileja un pedagoga, literatūrzinātnieka, folklorista un dzejnieka Luda Bērziņa (125) jubileja.

Mērijas Saules - Sleines personību vērtēja un atmiņās dalījās Ārija Ozola un Rasma Luika.

M. Saule - Sleine daudz darījusi mūsu kultūras bagātināšanā. Viņa uzrakstījusi atmiņas par Raini, Aspaziju, J. Endzelīnu, M. Ķempi. Šīs atmiņas glabājas Raiņa Literatūras un Mākslas muzejā. Tās būtu nepieciešams apgūt. M. Saule - Sleine strādājusi par skolotāju Rīgas 2. vidusskolā un mācījusi latviešu valodu un literatūru pēc sirds aicinājuma. Viņa norādījusi, ka, ja cilvēks bēdās nav kontaktā ar savu sirds apziņu, viss pārējais ir sīks.

Izskan aicinājums sastādīt M. Saules-Sleines darbu bibliogrāfiju un uzrakstīt atmiņas par šo izcilo personību.

Par Ludi Bērziņu referē O. Zanders, M. Baltiņa, J. Rozenbergs. Dalās atmiņās M. Gaile un T. Celmīpa.

O. Zanders raksturo pedagoga un literatūrzinātnieka Luda Bērziņa personību. L. Bērziņš bijis lielas vitalitātes un darbīguma cilvēks (izaudzinājis un izskolojis 7 bērnus). Viņa kā literatūrzinātnieka lielā mīlestība bija veclatvieši. Viņš pats nāk no veclatviešu plejādes, iziet cauri jaunstrāvnīkiem, sasniedz Latvijas neatkarību un to pazatē.

M. Baltiņa vērtē L. Bērziņa garīgo dzeju un baznīcas dziesmas. L. Bērziņš ir sacerējis aptuveni 55 baznīcas dziesmas. Tās ir ipatnēja pārejas forma no mutvārdu kultūras uz rakstīto kultūru. Viņa garīgā dzeja ir augsti vērtējama, jo ar veco vārdu ir panākts jauns skanējums.

J. Rozenbergs analizē L. Bērziņa devumu folkloristikā. L. Bērziņš ir enciklopēdists. Ar savu veikumu folkloristikā viņš stāv līdzās Kr. Baronam, P. Šmitam un K. Straubergam. L. Bērziņš ir lafākais tautasdziesmu metrikas un stilistikas pētnieks.

M. Gaile un T. Celmiņa stāsta atmiņas par prof. L. Bērziņu Latvijas Universitātē, kur viņš vadījis studentiem seminārus par metriku, stilistiku, par Ed. Virzu, par J. Janševski.

E. Knope aicina vākt un uzrakstīt atmiņas par Ludi Bērziņu.

PIEMINOT

Pauls Ariste

3.02.1905. - 2.02.1990.

1990. gada 30. janvārī Latvijas Filologu biedrība bija sarīkojusi īpašu sanākumi sakarā ar Latvijas Universitātes goda doktora (kopš 1989.g.) akadēmiķa, profesora doktora Paula Aristes tuvojošos 85 gadu jubileju. Kurš gan varēja iedomāties, ka Pauls Ariste šo dienu vairs nepiedzīvos.

P. Ariste ir pasaulē pazīstams somugrists, daudzu cit-
zemju universitāšu goda doktors, akadēmiķu un zināt-
ņu biedrību goda vai ārzemju biedrs. Tērbatas
universitātes Somugru valodu katedru (kuru viņš vadīja
no 1944. līdz 1977. g.) un Igaunijas Zinātņu akadēmijas
Valodas un literatūras, institūta Somugru valodu
sektoru (kuru viņš vadīja kopš dibināšanas 1957. g.
līdz 1960. g.) P. Ariste izveidoja par ievērojamiem
somugristikas centriem. Viņš prata saglabāt 1920. gadā
dibināto igauņu Ezimtās valodas biedrību, atjaunot tās
gadagrāmatu (1955), nodibināja starptautisku urāliešu
valodniecības žurnālu "Linguistica Uralica" (1965, ar
sākotnēju nosaukumu "Sovetskoe finno - ugrovedenie").

P. Aristes kontakti ar latvijū sākās jau tad, kad viņš
apprecējās ar Latvijas igauņieti no Tīrzas. Viņa
apcerējumos izmantoti latviešu valodas materiāli, viņš
arī pētījis igauņu un latviešu kontaktus. 1948., 1949.
un 1950. gadā prof. P. Ariste sarīkoja pirmās pēckara
ekspedīcijas uz Kurzemes piekrasti lībiešu valodas
pētīšanai. Par lībiešiem un viņu valodu P. Ariste

publicējis vairākus rakstus, daži no tiem iznākuši Latvijā. Lektiju ciklu par libiešu valodu P. Ariste 1951. gadā nolasījis arī Latvijas Universitātē.

Ar Latvijas Universitātes Latviešu valodas katedru un latviešu valodnieku saimi vispār cieši kontakti profesoram P. Aristem bijuši kopš 1950. gada. Kā latviešu valodas pratējs un plaša profila erudīts lingvists P. Ariste ir veicinājis mūsu filologu kadru izaugsmi, būdams daudziem jo daudziem mūsu valodniekiem disertāciju zinātniskais vadītājs vai oponents. Viņš devis atsauksmes arī pirmo četru pēckara latviešu valodniecības doktoru disertācijām. Mūsu valodnieki ir viņam pateicīgi arī par daudziem vērtīgiem ierosinājumiem.

7. februārī Tērbatas kapos daudzu valodu pratējam, cienītājam un labvēlim atvadu vārdi skanēja ne tikai viņa dzimtajā igauņu valodā, bet arī somu, ižoru, votu, mordviešu, mariešu, udmurtu, krievu, vācu un citās valodās. No Latvijas pie kapa runāja Latvijas Universitātes prorektors profesors J. Niedritis (latviešu valodā), kopā ar Filoloģijas fakultātes dekānu docentu R. Bērtuli noliekot vainagu no Latvijas Universitātes, Latvijas Zinātņu akadēmijas Valodas un literatūras institūta sektora vadītājs filoloģijas doktors L. Cepītis (latviešu valodā), kopā ar filoloģijas kandidāti Dz. Barbari noliekot ziedus, Libiešu kultūras savienības pārstāvis T. Kerma (libiešu valodā) un Latvijas Filologu biedrības priekšniece LU latviešu valodas katedras profesore M. Rudzīte (igauņu valodā), ziediem noklātajai kapu kopīnai pievienojot arī savējos.

Latvijas valodniekiem aizgājējs paliks gaišā atmiņā.

M. Rudzīte,

T. Kerma

Helge Rinholms

10.07.1942. - 17.03.1990.

1990. gada 17. maijā Stokholmā miris Helge Dagfins Rinholms, pazīstamais norvēģu valodnieks baltists, Stokholmas universitātes profesors.

Dzimis 1942. g. Norvēģijā, kopš 1963. g. mācījies Lundas un Strasburgas universitātēs, Norvēģijas armijas valodu skolā, Lūbijas un Indianas universitātēs. 1980. gadā ieguvis doktora grādu par lietuviešu prievārdu un priedēkļu semantisko raksturojumu. No 1981. līdz 1983. gadam strādājis Oslo universitātē, bet kopš 1983. gada Stokholmas universitātē.

H. Rinholms bija plaša profila valodnieks, kurš pārvaldīja vairāk nekā divdesmit valodu. Īpaši interesējās par baltu tautu valodām, kultūru un vēsturi. Pirmā saskare ar latviešu valodu H. Rinholmam bijusi Norvēģijā, latviešu emigrantu vidē. Lietuviešu valodu studējis Vīlnā 1970. gadā. Tad viņš pirmo reizi apmeklēja arī Rīgu. H. Rinholms labi zināja un saprata Baltijas tautu brīvības ilgas, to neslēpa, darbotamies izdevumā "Baltiešu Forums". Tāpēc nākamo reizi Baltijā viņš varēja ierasties tikai 1988. gadā, kad viesojās Lietuvā un gada nogalē mēnesi pavadīja arī Rīgā, tikās ar latviešu valodniekiem, literatūrzinātniekiem, citiem kultūras darbiniekiem. Viņš vēlējās vēl ne reizi vien pie mums atbraukt.

Pēdējā laikā, strādādams par Stokholmas universitātes baltu valodu profesoru, viņš centās uzlabot sakarus starp Latvijas un Zviedrijas zinātniekiem, veicināt mūsu zinātnieku uzturēšanos Stokholmā. Pateicoties H. Rinholma atbalstam, arī šo rindu autoram bija iespēja pavadīt divus mēnešus Zviedrijā 1990. gada rudenī. Diemžēl profesoru pašu vairs sastapt nevarēja ...

Pēteris Vanags

S A T U R A R Ā D Ī T Ā J S

A. Cimdīpa	Baltijas literatūras no 1945. gada līdz 1956. gadam.....	3
D. Šakavičūte	Par 1945. - 1956. gada lietuviešu padomju literatūras novērtējumu.....	5
D. Ūdre	Metodes jautājumi literatūras kritikā no 1945. līdz 1955. gadam.....	7
I. Klimauškiene	Lielā Tēvijas kara tēma lietuviešu romānā.....	10
A. Stikāne	Viļa Lāča daiļradi vērtējot.....	12
R. Tutlīte	Antana Miškina lirika laikmetu griežos.....	18
I. Kalniņa	40. - 50. gadu latviešu dramaturģijas attīstības īpatnības.....	20

M ū s u d i p l o m d a r b i

A. Cimdīpa	Par diplomdarbiem literatūrā.....	23
O. Lāms	Latviešu eposa meklējumu laikmets.....	24
R. Briedis	Nacionālās telpas izpratnes veidošanās atspoguļojums 19. gadsimta 70. gadu literatūrā.....	34

L i t e r a t ū r a s a p s k a t s

A. Žentelīte	Saskarsmes un mijiedarbības jomā.....	44
--------------	---------------------------------------	----

N o t i k u m u a p s k a t s

I. Teleženko	Konference par Latvijas vietvārdiem.....	51
Pa Dagdas pēdām Lugānā (C. D. Ūdres, A. Lazarevas saruna ar Vilni Eihvaldu).....		54
L. Leikuma	Desmit dienas Minsterē.....	63
A. Cimdīpa	Trīdiniēks par trīdīdas literatūru.....	71
D. Lūse	Graduēto latviešu filologu saimel' jauns papildinājums.....	73
I. Kalniņa	Jauns pētījums par latviešu literāro pasaku.....	75
I. Sekste	Pētījums modernisma estētikā.....	77

Filologu biedribā

I. Kalniņa	P. Šmitu atceroties.....	79
A. Stikāne	Aspazijai - 125.....	80
I. Kalniņa	Kārļa Strauberga atgriešanās Latvijas Universitātē.....	81
A. Stikāne	Sarīkojums Filologu biedribā.....	82

P i e m i n o t

Pauls Ariste	3.02.1905. - 2.02.1990.....	84
Helge Rinholms	10.07.1942. - 17.05.1990.....	86

BALTU FILOLOGIJA

II

Zinātniski informatīvi ziņojumi

Redaktore: S.Klavina, S.Liniņa
Tehniskā redaktore S.Liniņa
Korektore I.Balode

Parakstīts iesp.07.02.92. Reg.apl.Nr.2-0266. Papīra formāts
60x84/16. Papīra Nr.1. 5,8 fiz.iespiedl. 5,5 uzsk.iespiedl.
4,1 uzsk.izdevn.1. Metiens 250 eks. Pasūt.Nr.107. Maksā 1.70

Latvijas Universitāte
226098 Rīgā, Raiņa bulv. 19
Iespiests LU rotaprintā
226050 Piļā, Kalēju ielā 43